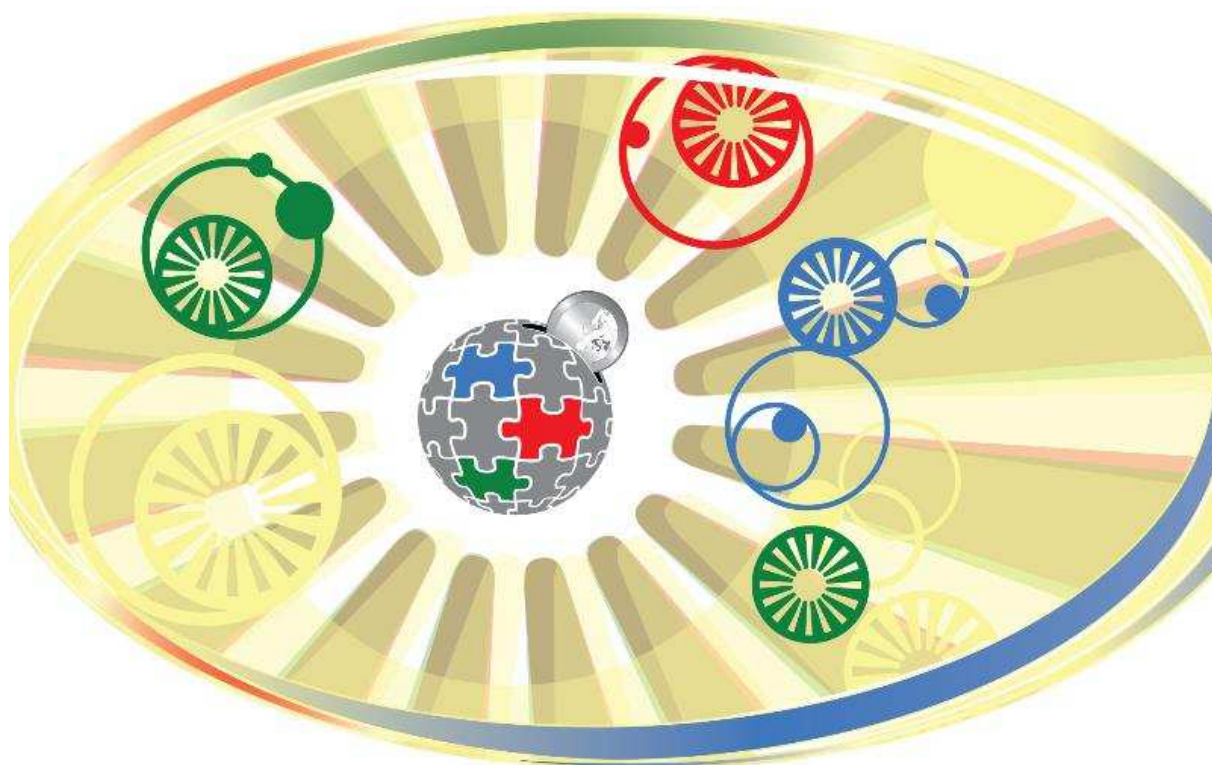

Project
FINALLY
Financial Literacy for the Roma

Grundtvig multilaterálny projekt Projekt Finally Finančná gramotnosť pre Rómov

Finančné riadenie rómskych rodín v šiestich krajinách

Nadnárodná správa

projekt FINNALLY - posúdenie potrieb

Október 2013

Projekt FINALLY je spolufinancovaný z programu celoživotného vzdelávania Európskej únie. Tento dokument reflektuje iba názory autora a Komisia nezodpovedá za akékoľvek použitie, ktoré môžu byť spojené s informáciami obsiahnutými v tomto dokumente.

Obsah

1. Úvod	2
1.1 Dizajn výskumu a metodika.....	3
1.2 Výskumné kontexty: rozdiely a podobnosti	5
2.Výsledky desk analýzy	9
2.1 Sociálno-ekonomické charakteristiky rómskych skupín v partnerských krajinách	9
2.2 Vzdelávanie rómskych dospelých: prístupy a príklady osvedčených postupov	13
2.3 Právny rámec pre implementovanie vzdelávacích programov pre dospelých Rómov	14
2.4 Vzdelávacie programy pre dospelých Rómov	16
3. Výsledky z výskumu	18
3.1 Zdroje príjmov	19
3.2 Spotreba	20
3.3 Znaký ekonomického úspechu	24
3.4 Sporenie, investície a úvery.....	26
3.5 Vzťah s bankou, služby a podpory pre finančné riadenie	28
3.6 Plánovanie budúcnosti	29
4. Odporúčania.....	30
5. Závery	33
Referencie.....	36

1. Úvod

V posledných rokoch bolo zamerané množstvo úsilia na oblasť výskumu, ktorý poukazujúce na nepriaznivú situáciu, v ktorej žije najväčšia národnostná menšina v Európe a ktorú možno pripísať štrukturálnym nerovnostiam a stupňujúcej diskriminácii. Vďaka tomu je teraz možné mať celkový, aj keď nie jednoznačný obraz o situácii Rómov v európskych krajinách.

Agentúra Európskej únie pre základné práva a prieskum UNDP 2012 vykonaný v 11 krajinách viedli k záveru, že:

sociálno-ekonomická situácia Rómov v štyroch kľúčových oblastiach a to, zamestnanosti, vzdelávania, bývania a zdravia nie je uspokojivá a v priemere je ešte horšie ako situácia ne-Rómov žijúcich v tesnej blízkosti. (...) U Rómov naďalej dochádza k diskriminácii, a nie sú dostatočne informovaní o svojich právach garantovaných zákonom (Str. 12).

Aj keď je ťažké zistiť presný počet Rómov žijúcich v každej európskej krajine, antropológ Piasere (2004) naznačuje, že môžeme hovoriť o troch rôznych oblastiach Európy z hľadiska prítomnosti rómskej populácie. Krajiny s vysokými percentami Rómov môžu byť zahrnuté do prvej oblasti, s odhadom proporcií medzi 11 a 3,8% z celkového počtu obyvateľov týchto krajín. Táto skupina zahŕňa Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko, Slovensko, Srbsko a Macedónsko, ale aj Grécko a Slovinsko, predovšetkým pre svoju geografickú polohu vo východnej Európe, aj keď percento Rómov je nižšie: 1,5 %, respektíve 0,4 %. Druhá oblasť zahŕňa, podľa Piasere (2004), niektoré krajiny v západnej Európe, s miestnymi historickými skupinami, napríklad v Španielsku, Francúzsku, Portugalsku a Írsku, kde sa percento Rómov pohybuje medzi 1,6 a 0,6. Treťou oblasťou, a to aj vrátane krajín západnej Európy, zahŕňa asi 10% z celkovej európskej rómskej populácie, a zahŕňa krajiny, ako je Veľká Británia, Nemecko a Taliansko, s nižšími percentami Rómov. V Taliansku, napríklad Rómovia tvoria okolo 0,1 - 0,15 % z celkovej populácie.

V tejto správe budeme poukazovať na partnerské krajiny FINALLY projektu: Bulharsko, Slovensko a Srbsko patrí medzi krajiny s najvyšším podielom Rómov, Grécko a Slovinsko sa nachádzajú na priemernej úrovni v porovnaní s inými európskymi krajinami, pričom Taliansko je jednou z krajín, ktorá sa zaraďuje medzi krajiny s najnižším percentom Rómov v Európe – typickejšie pre západoeurópsku situáciu. Taktiež sa musia vziať do úvahy, popri národných štatistikách o obyvateľstve, migračné toky Rómov z jednej európskej krajiny do druhej, od východu na západ, a to najmä po páde štátnych socialistických režimov, ktoré zmenili tradičné zloženie a množstvo miestnych rómskych obyvateľov na východe a západe. Taliansko a Grécko sa stali v posledných rokoch tiež cieľovými krajinami pre migračné toky. Hoci čísla sa môžu líšiť, existuje veľa spoločných charakteristík situácie Rómskej populácie v týchto štátoch, predovšetkým s odkazom na neisté

životné podmienky týchto skupín, sociálne vylúčenie a štrukturálnu diskrimináciu. Začneme opisom relevantných otázok špecificky pre partnerské krajiny v oblasti finančného riadenia rodín, zatiaľ čo v ďalšej časti pôjdeme do detailov na tému vzdelávania dospelých. Táto správa je syntézou výskumu vykonávaného partnermi projektu FINALLY. Je založená na národných správach, ktoré prehľbujú opis každého výskumného kontextu. Bohužiaľ, výskumov s rómskymi skupinami je málo a štatistiky sú často nespoľahlivé. Nedostatočné zastúpenie Rómov v národných štatistických je spôsobené aj skutočnosťou, že sebadeklarácia Rómskej etnicity sa diskredituje v dôsledku existujúcej stigmy. Teda, v mnohých krajinách, údaje o špecifických aspektoch života týchto skupín nie sú k dispozícii. Ako čitateľ uvidíte, že partnerom v rámci tohto projektu sa podarilo zhromaždiť údaje, avšak nie vždy kompletne a porovnanie medzi jednotlivými krajinami môže byť ťažké. Snažili sme sa však uviesť údaje ktoré boli k dispozícii, kým v prípade nedostupných údajov, sme prehľadali opis singulárnych kontextov.

1.1 Dizajn výskumu a metodika

Posúdenie potrieb projektu FINALLY bolo vykonané v období od marca do septembra 2013 v šiestich Európskych krajinách: Bulharsko, Grécko, Taliansko, Srbsko, Slovensko a Slovinsko. Hlavným cieľom výskumu bola identifikácia potrieb v oblasti finančnej gramotnosti rómskych skupín a priority, stratégie a obsah pre kurzy vzdelávania finančnej gramotnosti. Aby sa dosiahol hlavný cieľ, partneri projektu sa rozhodli sústrediť na konkrétne témy týkajúce sa finančnej situácie rómskej populácie v jednotlivých krajinách:

1. sociálno - ekonomické charakteristiky cieľových skupín Rómov a ich úroveň vzdelania, čo obsahovalo rekonštrukciu finančného riadenia rómskych dospelých, spotreba, úvery, dlhy, úspory a investície
2. identifikovať príležitosti a medzery v súčasných stratégiách finančného riadenia a rozvoj lepších stratégií u dospelých Rómov
3. pochopenie prezentovania dospelých Rómov, o ich finančnom riadení, spotrebe a ekonomickom úspechu
4. identifikovať existujúce vzdelávacie programy pre dospelých Rómov všeobecne a na konkrétnu tému finančnej gramotnosti
5. identifikácia osvedčených postupov pre vzdelávanie dospelých Rómov, pochopenie skúseností a kapacita miestnych organizácií v podpore vzdelávania finančnej gramotnosti dospelých Rómov
6. popis právneho rámca v každom miestnom kontexte pre rozvoj vzdelávacích intervencií s dospelými Rómami.

Z vyššie uvedených špecifických cieľov vyplývajú niektoré výskumné otázky:

- Aká je situácia cieľových skupín, pokiaľ ide o: úrovne príjmov a zdroje, bývanie, zamestnanie a povolanie, zloženie rodiny, vzdelanie ?
- Ako sa dospelí Rómovi narábajú so svojimi príjmami a výdavkami? Aké sú úverové zdroje a dynamika ? Aké sú stratégie pre úsporu? Aké sú priority spotreby a postupy krátkodobých a dlhodobých investícií rómskych dospelých? Aký druh nákupov a ekonomiky sú prítomné v sociálnych kontextoch (napr. migrácia, vzájomnosť/výmena, hazardné hry , atď.) ?
- Ako dospelí Rómovia vidia peniaze a ekonomický úspech, čo pokladajú a čo pre nich znamená úspešné a neúspešné finančné riadenie?
- Aké sú existujúce vzdelávacie programy pre dospelých Rómov, kto ich vykonáva a ako?
- Aké sú vzdelávacie programy pre dospelých Rómov, ktoré zaznamenali významný úspech a aké stratégie tam boli využité?
- Aké sú miestne organizácie (verejné a súkromné) , ktoré sú zapojené a/alebo zodpovedné za realizáciu vzdelávacích programov pre dospelých Rómov? Aké sú ich zdroje a kapacita?
- Aká je právne postavenie miestnych rómskych skupín a aké sú miestne a národné ustanovenia zamerané na zlepšenie ich situácie, so zvláštnym dôrazom na príjem a finančné riadenie?
- Rôzne metodologické stratégie boli prijaté s cieľom dosiahnuť výskumné ciele . V nižšie uvedenej tabuľke je prezentovaná implementácia dizajnu v každom výskumnom kontexte.

Tabuľka 1 Dizajn výskumu

Fáza výskumu	Pokrytie cieľov	Metódy	Nástroje
Desk	1,5,8	Analýza dát so sekundárnych zdrojov (napr. štatistiky, legislatíva, existujúce výskumy)	Gudelines pre desk analýzy
Terén	1,2,3,4	Semi - štrukturované interview s dospelými Rómami	Gudelines pre interview a náklady na odhad nástrojov
Profesionáli	3,5,6,7	Focus group s profesionálmi pracujúcimi s Rómami	Gudelines pre focus group

V nasledujúcej časti sú prezentované hlavné výsledky, ktoré vyplynuli z desk analýzy a terénneho výskumu s dospelými Rómami a s odborníkmi. Ako je uvedené v tabuľke vyššie terénny výskum bol realizovaný pomocou rôznych metód: semi-štruktúrované rozhovory boli vykonané s Rómskym obyvateľstvom s cieľom zhromaždiť informácie pokiaľ ide o ich finančnú a ekonomickú situáciu, diskusné skupiny s profesionálmi boli vytvorené s cieľom pochopiť intervencie a sociálny rámec výskumných kontextov. V každej krajine projektív partneri využili tieto metódy a zdieľali pokyny pre rozhovory a focus groups (pozri Príloha 1 a 2)

1.2 Výskumné kontexty: rozdiely a podobnosti

Skupina osôb, ktoré sa podieľali na fáze výskumu v teréne bola vytvorená podľa kritérií na ktorých sa dohodli partneri projektu. V každej krajine bolo vykonaných maximálne 20 individuálnych rozhovorov, čo zodpovedá 20 domácnostiam (30% dospelých žien, 30% dospelých mužov, a to starších ako 25 rokov, ktorí hovorili o hospodárení s peniazmi v ich rodinách a 10 mladých dospelých vo veku 18 až 25 rokov). Pre výskum s rómskou populáciou bol vzatý do úvahy len jeden výskumný kontext, ktorý bol pilotne otestovaný na finančnú gramotnosť. Nadnárodný výskum bol vykonaný v šiestich krajinách, v ktorých špecifický výskumný kontext bol vybraný podľa charakteristík rómskej populácie v krajine a predchádzajúcimi skúsenosťami s cieľovými skupinami, ktoré uľahčili prístup k terénnemu výskumu.

Krajina	Názov výskumného kontextu	Charakteristika výskumného kontextu
Bulharsko	Okolie Fakulteta - mestská časť Sofie	Jedná sa o najväčšiu časť Rómskej populácie v Sofii, a druhú najväčšiu v Bulharsku. Neoficiálne v tomto susedstve žije 35.000 - 45.000 ľudí
Grécko	Okolie Agia Varvara – časť Atén	Nachádza sa 10 km od centra mesta s približne 35.000 obyvateľmi, so značne a plne integrovanými obyvateľmi rómskeho pôvodu.
	Osada Chalandri – obec Chalandri	Približne 70 rodín (typicky veľké rodiny s niekoľkými deťmi a množstvom vnúchat) a viac než 500 žijúcich Rómov v tejto osade, kde sa väčšina z nich sa narodila a vyrastala.
Taliansko	Tábory Borgo Panigale, Savena a Navila – mestská časť Bologna	Podľa posledných údajov, 63 rodín so 70 -timi maloletými deťmi žijú v troch "táboroch", zriadených na území mestskej časti: Kempy Borgo Panigale, Savena a Navila. Ide o Sintske (talianske občianstvo) rodiny.
	Dočasný bytový projekt – mestská časť - Bologna	Súčasná populácia Rómov v tomto bytovom projekte, ktorý je riadený organizáciami tretieho sektora, sa skladá hlavne s Rumunských prisťahovalcov a utečencov z bývalej Juhoslávie.
	Piacenza	Populácia Sintov v meste Piacenza s asi 100 osobami, bola organizovaná obcou v jednej oblasti mimo mesta v spolupráci s mestskými sociálnymi službami a organizáciou ARCO.
Srbsko	Osada Beograd Ma (ha) la – obec Crveni Krst (oblasť Niš)	Nachádza sa v blízkosti centra mesta Niš. Rómska populácia je odhadovaná na 2 600 a 4 500 obyvateľov.
	Osada Crvena Zvezda (alebo Stočni Trg) – obec Palilula (oblasť Niš)	Nachádza sa v meste Niš v oblasti Palilula. Podľa oficiálnych údajov (sčítanie ľudu 2011), rómska populácia tvorí okolo 2 745 obyvateľov. (Podľa odhadu)
Slovensko	Kapušany a Krížová Ves – dediny na východnom Slovensku	Dve dediny na východnom Slovensku: Kapušany a Krížová Ves. Kapušany majú 2024 obyvateľov, z ktorých asi 100 obyvateľov je Rómov. Krížová Ves má asi 1300 Rómov z 1996 obyvateľov. Obe rómske osady sú segregované od ostatných dedín.
Slovinsko	Osada Brezje – Novo Mesto	Najväčšia z ôsmich rómskych osadách v Novo Meste s 313 Rómami, z 895 (212 rodín) v celom meste.
	Osada v obci Šentjernej	Ide o typický príklad vidieckeho prostredia s 140 rómskymi obyvateľmi.

V tomto kontexte, každý partner vykonal štúdiu podľa zdieľaného dizajnu výskumu. V Bulharsku bolo vykonaných 20 rozhovorov s Rómami s bulharským občianstvom vo Fakulteta (v meste Sofia) a dve focus group: prvá sa siedmich odborníkmi (dvaja tréneri vo finančnej gramotnosti, finančný poradca a Rómsky zdravotný mediátor, praktický lekár, terénny rómske pracovníci, obchodník) a druhá za účasti šiestich odborníkov, ktorí poskytujú služby pre rómske komunity (dvaja tréneri vo finančnej gramotnosti , dvaja sociálni pracovníci, rómsky komunitný mediátor, predseda z miestnej neziskovej organizácie).

V Grécku bolo zrealizovaných 20 rozhovorov s Rómami: 15 rozhovorov prebiehlo v Agia susedstve Varvara (v meste Atény), ďalších 5 bolo vykonaných v Chalandri. Focus group sa zúčastnilo desať účastníkov zastupujúcich rómsku komunitu v krajine, pedagógovia a tréneri, ktorí sa špecializujú na vzdelávanie Rómov a organizácie zapojené do presadzovania integrácie Rómov.

V Taliansku bolo vykonaných 15 rozhovorov v obci v Bologni a Piacenza, v rôznych kontextoch: rozhovory so Sintmi (s talianskym občianstvom) boli väčšinou vykonávané v „táboroch“ mesta a jeho okolia (Casalecchio di Reno, Borgo Panigale, Navila a Savena v Bologna a Piacenza), zatiaľ čo rozhovory so zahraničnými Rómami (srbskí, kosovskí a rumunskí Rómovia) boli vykonané v sídle dvoch organizácií (ASP a La Piccola Carovana), ktoré realizujú integračné a bytové projekty. S odborníkmi boli organizované dve diskusné skupiny: prvá v Bologni, so štyrmi sociálnymi pracovníkmi, ktorí sú zapojení do rôznych projektov týkajúcich sa integrácie Rómov, druhá bola vykonaná v Piacenza, stredne veľké mesto v regióne Emilia Romagna s 8 odborníkmi a zástupcami rómskych mimovládnych organizácií.

V Srbsku bolo zrealizovaných 20 rozhovorov so srbskými Rómami v osade Beograd Ma (ha) la a Crvena Zvezda. Dve focus groups boli organizované v spolupráci s predstaviteľmi bankového sektora, s aktivistami rómskych mimovládnych organizácií a ďalších odborníkov.

Na Slovensku bolo vykonaných 20 rozhovorov s rómskymi respondentmi z dvoch dedín na východnom Slovensku: Kapušany a Krížová Ves. Pri poslednom sčítaní ľudu v obci Kapušany bolo zaregistrovaných 2024 obyvateľov, z toho asi 100 tvorili Rómovia. Vzdialenosť rómskej osady je od majority vzdialená asi 100 metrov. Pokiaľ ide o obec Krížová Ves, populáciu tvorí 1996 osôb, s 1300 zástupcami rómskych obyvateľov. Rómska osada je separovaná, a obyvatelia žijú v troch typov domov: panelové byty, domy a chatrče. Dve focus groups boli vykonávané s 18 odborníkmi s bohatými skúsenosťami s rómskou problematikou (zástupcovia vládnych a mimovládnych organizácií zaoberajúcimi sa integráciou Rómov, vedci, zástupcovia ministerstiev a odborníkmi v oblasti verejného zdravia).

V Slovinsku, bolo pre rozhovor oslovených 20 Rómov: 13 v dvoch najväčších miestnych rómskych komunitách (Brezje v Novo Mesto a osada v Šentjernej), zvyšných 7 bolo vykonaných v ďalších rómskych osadách (Šmihel, Ruperč vrh, Otočec). Prvá focus group tvorila trinásť účastníkov, väčšina z nich Rómovia, ktorí sú asistenti v základných školách, pracujú s rómskymi deťmi a ich rodičmi, v juhovýchodnom regióne Slovinska. Druhej focus group sa zúčastnilo deväť ľudí, z ktorých všetci boli zapojení do projektov s Rómami (dvaja sociálni pracovníci, zástupca rómskej mimovládnej organizácie, rómsky novinár, poradca rómskej mestskej rady, dvaja odborníci v oblasti vzdelávania dospelých, sociológ, asistent policajnej stanice Novo Mesto, ktoré sa zúčastňujú neformálneho vzdelávania mladých rómskych dospelých) .

V nadnárodných a národných správach identita opýtaných bola udržaná v anonymite. Popisky v zátvorkách sú kódy priradené rozhovorom: prvé dve/tri písmená identifikujú krajinu, potom označenie "I" s číslom poukazuje na rozhovor a jeho číslo, zatiaľ čo "FG" s číslom poukazuje na focus group. Následné označenie M alebo F slúži na identifikáciu pohlavia respondenta s následným uvedením jeho/jej veku.

Medzi spoločné kritériá pre výber účastníkov s dôrazom na rôzne situácie boli vzaté do úvahy tieto charakteristiky:

- Vek a pohlavie
- Status živateľa rodiny
- Typ zamestnania (formálne, neformálne, sociálne dávky, vedľajšie alebo autonómne)
- Predchádzajúci kontakt s formálnym alebo neformálnym bankovým alebo úverovým trhom
- Počet osôb v domácnosti (počet rodinných príslušníkov v starostlivosti respondenta, vek, rodinní príslušníci, postihnutie alebo zdravotný stav, atď.)
- Status migranta (najmä v prípade Grécka a Talianska ako cieľových krajín)

V kvalitatívnom výskume "vzorka" nemusí byť štatisticky významná, ale musí byť odôvodnená a presná, aby bola dosiahnutá koncepčná reprezentatívnosť. Pre výskumné účely boli vzaté do úvahy rovnako typické ako atypické situácie (výnimky, marginálne prípady, úspechy atď.). To vedie k obmedzenej možnosti zovšeobecňovať výsledky na celé Rómske obyvateľstvo, ale umožňuje dôkladné porozumenie situácie špecifických skupín a porovnanie kvalitatívnych dimenzií medzi miestnymi podmienkami.

Nielen individuálne alebo skupinové charakteristiky sú rôzne v jednotlivých situáciách, ale aj medzi krajinami, ako je vnútroštátny právny rámec alebo ekonomická situácia a vplyv na socio-ekonomické charakteristiky cieľových skupín. Avšak, je možné, aby boli identifikované niektoré podobnosti, ktoré sa zdajú byť relevantné pre pochopenie stavu rómskej populácie v Európe, zatiaľ čo rozdiely sú interpretované z hľadiska príslušných miestnych charakteristík.

2. Výsledky desk analýzy

2.1 Sociálno-ekonomické charakteristiky rómskych skupín v partnerských krajinách

Bytová situácia

Všetky krajiny jasne poukázali, že segregácia a nevyhovujúce bývanie môže byť považované za typické rómske obytných priestory, ako bolo potvrdené rôznymi prieskumami (Európska únia Agentúra pre základné práva - FRA, 2009). Hoci Rómovia žijú v etnicky rôznorodom prostredí, ako bolo zdôraznené v oblastiach v Slovinsku (Prekmurje región), a v niektorých prípadoch aj v Taliansku, v oblasti sociálneho bývania, ešte stále vo väčšine prípadov pretrvávajú oblasti (alebo "osídlenia") ktoré sú výhradne obývané Rómami. Ako poukazuje správa Agentúry pre základné práva za rok 2009 v oblasti bývania, niekedy je segregácia výsledkom úmyselnej politiky vlády, keďže niektoré projekty cielene izolujú alebo izoláciu Rómov zachovávajú. Druhým dôvodom je že čelia diskriminácii pri pokuse o prístup k rôznym typom bývania. Segregácia bývania môže viesť k diskriminácii na trhu práce, k vytváraniu segregácie škôl, zlé zdravie pre nevyhovujúce podmienky, to sme vymenovali len niektoré z následkov. Je potrebné sa zmieniť, že Rómovia sa stretávajú so špecifickými nákladmi spojenými s bývaním, ktoré často nie sú rovnaké ako u ľudí žijúcich v iných typoch štvrtí.

Ďalším problémom pokiaľ ide o právne postavenie mnohých osád je, že sú považované za nezákonné, a že môžu byť cieľom častých vysťahovaní, čo vedie k extrémnej neistote bývania. Nevlastnenie obývaných pozemkov je veľkým problémom pre Rómov na Slovensku (FRA, 2009), 70% Rómskych domov sú postavené nelegálne v Bulharsku (Národný štatistický inštitút Bulharska - NSI, 2011), v Grécku 63 000 Rómov žije v neregulovaných táboriskách (FRA, 2009), v Srbsku 34,6% Rómov žije v osadách postavených nelegálne a 35,4% sú ilegálne osady okolo plánovaných „legalnych“ stavieb (Jakšić & Bašić, 2002), podobná situácia je tiež v Slovinsku, podľa Vargu a Friškič (2013).

Situácia v takýchto neregulovateľných táboroch je veľmi nepriaznivá, a vážne ovplyvňuje zdravie ľudí, rovnako ako zvyšuje sociálne vylúčenie. Ako príklad, Grécky ombudsman uvádza (No.16048/2007): "Rómovia žijú v tragických podmienkach hneď vedľa hľadavcov, a na milosť a nemilosť extrémnym poveternostným podmienkam a javom, ktoré majú vplyv na epidémie ochorení, spôsobené

predovšetkým odpadkami, za ktoré sa platí, aby boli zhromaždené a odstránené zo všetkých oblastí Aticca " (FRA, 2009, s. 73).

Navýše, rómske domy sú menšie ako tie v celkovej populácii a sú často neštandardné. Hoci niektorí Rómovia vo všetkých krajinách žijú v bytoch, mnoho ďalších býva v niektorých ostatných typoch domov. V Bulharsku, etnickí Bulhari majú v priemere priestor na bývanie 23,2 m² na osobu, kým Rómovia majú iba 10,6 (NSI, 2011), v Srbsku, 16% z opýtaných rodín býva v priestoroch nad 25 m² a 20% rodín žije v oblastiach medzi 26-40 m² (v priemere 5 členov z každej rodiny) (Jaksic & Basic, 2002). Najextrémnejšie riešenie bytových podmienok zahŕňajú chatrče alebo stany, ktoré sú vo všetkých krajinách, v ostatných prípadoch základné samo postavené domy, v niektorých prípadoch (napr. v regulovaných táboroch v Taliansku alebo v osadách v Slovinsku), kempy a karavany, ako dočasné obytné priestory sú len formy domov pre možné bývanie.

Susedstvá sú všeobecne preľudnené, často na okraji miest s chýbajúcimi kanalizačnými systémami. Napríklad na Slovensku, štúdia z roku 2004 poukazuje, že iba 19% Rómskych osád malo kanalizáciu, 41% malo prístup k dodávkam plynu a 63% zásobovanie vodou, hoci 91% malo prístup k sieťovému pripojeniu (Jurásková, Kriglerová & Rybová, 2004, cit. vo FRA, 2009), zatiaľ čo v Srbsku sú najpočetnejšie osady, nehygienické slumy (43,5%), zatiaľ čo osady pripojené k prenosnej infraštruktúre tvoria 11% (Jakšić & Basic, 2002). V niektorých z týchto krajín, vládne úsilie smerovali k upevneniu základnej infraštruktúry rómskych osád, ako napríklad v Slovinsku, a len v niektorých regiónoch, v Taliansku .

Neistota bývania má významné dôsledky pre domáce hospodárstvo rodiny, ktoré môžu čeliť mnohým neplánovaným výdavkom (napr. v prípade vystaňovania), platenie za energie (plyn, elektrina, voda) a môžu byť predmetom rôznych situácií v prípade nevyhovujúcich podmienok, alebo snaha dosiahnuť bezpečnosť bývania by mohla byť jedným z hlavných investícií pre mnoho rodín. Tieto otázky boli preskúmané do hĺbky pri posudzovaní potrieb a podrobne sú uvedené v sekcii výsledky.

Zamestnanie

Podľa správy z prieskumu vykonaného Agentúrou pre základné práva a UNDP v roku 2012, v platenom zamestnaní sa percento Rómov pohybovalo na úrovni 35% v Bulharsku, 29% na Slovensku, 25 % v Grécku a iba 11 % v Taliansku. Tieto údaje nezahŕňajú samostatno zárobkovú činnosť, ale napriek tomu, je ich podstatne menej než u nerómskeho obyvateľstva v tých istých krajinách. V Srbsku, iba 51 % z 74,9 Rómskej populácie je schopnej sa zamestnať (Bodewig & Sethi, 2005). Slovinské orgány a iné zdroje odhadujú, že iba 2 – 10% všetkých Rómov v Slovinsku je (Urad Republike Slovenije za narodne manjšine, 2006). Avšak , v roku 2010 , podľa neoficiálnych údajov

Služieb zamestnanosti Slovinska, 955 Rómov boli zahrnutých do Programov aktívnej politiky zamestnanosti, čo podstatne viac než pred hospodárskou a finančnou krízou (v roku 2007 to bolo 830 Rómov v Programoch aktívnej zamestnanosti). Toto číslo predstavuje asi 10 % slovinských Rómov, a ide o vyššie percento ako u zvyšku populácie (Korpič Horvat , 2010) .

Nízka úroveň zamestnanosti súčasne koreluje s neformálnou prácou, ktorá môže byť považovaná za nezákonnú, pretože vytvára nelegálne príjmy alebo chýbajú právne oprávnenia na jej vykonávanie. Neformálne povolania, ktoré boli hlásené v partnerských krajinách boli: platená práca vykonáva neformálne pre priateľov alebo rodinu, predaj tovaru na trhu alebo od dverí k dverám, zber odpadkov alebo recyklovateľného materiálu, žobranie. Tieto činnosti predstavujú alternatívne riešenie nezamestnanosti, ale sú v korelácii s nestabilnými príjmami a nízkymi ziskami. Napríklad, v Taliansku ak sa počítajú osoby, ktoré pracujú v občasnom zamestnaní a/alebo sú samostatne zárobkovo činné, 11% tvoria Rómovia a u Sintov ide až o 34,5% (Fondazione Casa della Carita "Angelo Abriani", 2012).

Podiel nezamestnaných žien je oveľa vyšší ako mužov, mnohé ženy sa starajú o vedenie domácnosti, čo vyplýva z ich tradičných rolí, ktoré im bránia v účasti na verejnom živote. V Srbsku výskum poukazuje, že počet nezamestnaných Rómskych žien je štyrikrát vyšší ako u rómskych mužov (UNDP Srbija, 2006), zatiaľ čo údaje z kancelárie nezamestnanosti v Slovinsku zaznamenali, že polovica evidovaných nezamestnaných tvoria ženy (Korpič Horvat, 2010).

Jedným z ďalších ústredných aspektov je závislosť na sociálnej podpore, ktorá bola uvedená vo všetkých partnerských krajinách a bude podrobne riešená týmto výskumom. To znamená, že príjmy rómskych rodín sú vo všeobecnosti nižšie ako u zvyšku populácie, s mnoho rodín žijúcich pod hranicou chudoby. Podľa správy Agentúry pre základné práva a UNDP (2012), v Bulharsku a na Slovensku viac ako 80% z domácností trpí vážnou materiálnou depriváciou.¹ V Taliansku ak je považovaná za prahová hodnotu podľa vnútroštátneho štatistického inštitútu pre 3 členov rodiny suma 843 €, absolútna chudoba dosahuje 82,1 % v celej krajine. Pokiaľ ide o riziko chudoby , FRA a UNDP (2012) údaje poukazujú , že percento rómskych osôb žijúcich v domácnostiach, ktoré čelia tejto situácii je: 88 % v Bulharsku, 91% na Slovensku, 89% v Grécku a 98 % v Taliansku, v porovnaní s ne – Rómskym obyvateľstvom v rovnakých krajinách, ktorých je okolo 50% v prvých troch krajinách a asi 40 v Taliansku.

Vzhľadom k nízkym a nestabilným príjmom, rovnako ako riziko chudoby, finančný manažment je veľmi citlivou témou, ktorá si vyžaduje aj viac zručností pre Rómov, ako pre nerómske rodiny: keď si rodiny nemôžu dovoliť niektoré základné veci, stanovenie priorít a plánovanie je nevyhnutné, aby prežili. Tiež je oveľa ťažšie odhadnúť množstvo a frekvenciu príjmov, takže je to zaujímavé preskúmať

podrobnejšie, v sekcii výsledky, ako rodiny v skutočnosti uplatňujú provizórne zručnosti aby došli na koniec mesiaca s kolísajúcim množstvom peňazí.

Zdravie

Zdravotný stav má vplyv na rodinné hospodárstvo, ako aj na jeho riadenie, a to ako v línii nákladov, tak aj ako nepriamy faktor ovplyvňujúci príjmy a všeobecné blaho členov rodiny. Pokiaľ ide o zdravie, ako náklady, je zaujímavé poukázať na problematiku zdravotného poistenia: v niektorých krajinách určité skupiny obyvateľov rómskeho obyvateľstva nevyužívajú prospech z národného zdravotného poistenia a to im bráni obrátiť sa na zdravotné služby pri zdravotných problémov .

Podľa FRA a UNDP (2012), zdravotné poistenie, je problém pre mnoho Rómov v Bulharsku (iba 45 % Rómov ho má) a v Grécku (kde je poistených iba 60 %) , ale aj v Taliansku (okolo 80%) a menej a na Slovensku (okolo 90 %) . Podľa Vargu a Friškič (2013), v Slovinsku, od roku 2009, je stanovené, že zdravotnícke služby pre najviac sociálne znevýhodnených osoby a ich rodiny, ktorí sú odkázaní na sociálnu pomoc , sú hradené zo štátneho rozpočtu , teda Rómovia v Slovinsku majú oficiálne nárok na základné a doplnkové poistenie.

Zdravotné problémy zahŕňajú veľké a konštantné náklady na domácu ekonomiku. Môžeme poukázať na prítomnosť a šírenie rôznych drogových závislostí, a to najmä tabaku, ktorý je skoro zneužívaný rómskou mládežou a alkohol, ale aj ďalších tzv. rekreačné drogy pre mladých ľudí (sieť SRAP, 2012) . Výskum Fundación Secretariado Gitano o zdraví Rómov poukázal na to, že existuje vysoké percento domácností, kde aspoň jeden člen má problémy s alkoholom a/alebo drogami, a to najmä v Bulharsku, Grécku a Českej republike, v priemere 11,4% domácností so všetkých sledovaných (Fundación Secretariado Gitano, 2009). Pokiaľ ide o zdravie ako faktor prispievajúci k nezamestnanosti, môžeme sa pozrieť na percento Rómov ktorých zdravotné problémy obmedzujú ich každodenné činnosti, a teda aj ich prácu: podľa FRA & UNDP (2012) vo vekovej skupine 35-54 je 17% osôb s týmito problémami v Bulharsku a Grécko, 22% na Slovensku a takmer 30% v Taliansku. V prieskume domácností v Srbsku, bolo zistené, že 17,4% Rómov vo veku 25-44 hlásili chronické ochorenie, v porovnaní s priemerom v celkovej populácii Srbska, čo je 6,8% (Bodewig & Sethi , 2005). V Slovinsku, tretina Rómov je obéznych, majú vysoký cholesterol, ochorenia a poranenia chrbtice, zvýšený krvný tlak a jedna pätina má ochorenie dýchacích ciest (bronchitída, astma) (Varga a Friškič, 2013).

2.2 Vzdelávanie rómskych dospelých: prístupy a príklady osvedčených postupov

Vzdelávacie príležitosti pre Rómov, hoci nie sú obmedzené na papieri, sa zdajú byť menej nižšie než u bežnej populácie v šiestich krajinách FINALLY projektu. Podľa správy "Rómovia a kočovníci vo verejnom školstve" Európskeho strediska pre monitorovanie rasizmu a xenofóbie (EUMC, 2006), existujú prinajmenšom tri hlavné faktory, ktoré je potrebné preskúmať, aby bolo možné pochopiť, nerovnosti a diskrimináciu Rómov vo vzdelávacom systéme. Správa uvádza, že :

Prístup k vzdelaniu a dosiahnutie vzdelania Rómov a kočovníkov je ovplyvnené priamou a systémovou diskrimináciou a vylúčením z oblasti vzdelávania a ovplyvňuje ich celkové životné podmienky, ktoré sú charakterizované vysokou nezamestnanosťou, neštandardným bývaním a zlým prístupom k zdravotníckym službám čo vytvára bludný kruh chudoby, vylúčenia a marginalizácie, ktorá ovplyvňuje ich schopnosť zúčastňovať sa a ťažiť zo vzdelania (EUMC, 2006:61).

Identifikované faktory sa týkajú:

- žiakov, rodičov a komunity, ktoré sa môžu týkať jazykových a kultúrnych rozdielov; účasť v predškolských programoch, socializácia, učenie vzorov a strach z asimilácie, rodičovské zázemie a aspirácie, kočovný život komunity (zriedka došlo v prezentovaných prípadových štúdiách);
- pre učiteľov a skupiny rovesníkov, kde môže byť diskriminácia spojená s nedostatočnou odbornou prípravou a podporou učiteľov; obťažovaním rovesníkmi a učiteľmi (s rasistickými epizódami, akými sú napríklad hanobenie rasy, šikanovanie a hľadanie obetných baránkov), absenciou rómskych učiteľov v Európskych školách; očakávania učiteľov zohrávajú dôležitú úlohu nielen preto, že nízke očakávania "majú nepriaznivý vplyv na školský výkon a účasť žiakov" (EUMC, 2006: 65), ale aj preto, že môžu vytvárať smerovanie pre pracovné príležitosti druhej generácie Rómov voči „low-end“ pracovným miestam a obmedzovaniu možnosti pre ich vyššieho vzdelávania. Selektívny a neobjektívny prístup v oblasti kariérneho poradenstva, pri použití na odborné vzdelávanie alebo vzdelávanie / akademické plánovanie, všeobecne vplýva na druhú generáciu prisťahovalcov, zužujúc ich voľby do niekoľkých možností, zvyčajne vyplývajúcich z tréningov, ktoré vedú k robotníckym pracovným pozíciám.

Táto mládež je všeobecne vedená k výberu technických škôl, kde sa môže naučiť manuálnym pracovným pozíciám (mechanik, elektrikár, kaderníctvo, atď.) a zriedka sú im ponúknuté rovnaké príležitosti vyššieho vzdelania, ktoré sú dostupné pre natívne deti, bez ohľadu na to, ako veľké školské úspechy dosahujú a ako pôsobivé sú ich zručnosti. Deti imigrantov sa zdajú byť "smerované" ku konkrétnym prácam a štúdiu, učiteľmi alebo poradcami, ktorí veria, že je

viac pravdepodobné, že táto práca alebo kariéra môže ponúknuť týmto deťom spravodlivú šancu získať prácu. Títo učitelia a poradcovia svoje rozhodnutia myslia dobre, pretože sa obávajú o dieťa, o to či sú ich rodiny schopné udržať syna alebo dcéru v škole na dlhšiu dobu alebo sú si vedomí skutočnosti, že kvalitné vysokoškolské vzdelanie nemusí nutne zaručiť lepšie pracovné príležitosti pre skupinu sociálne a ekonomicky znevýhodnenej mládeže.

- pre inštitucionálnu diskrimináciu, ktorá sa môže týkať ťažkostí pri zápise a dochádzke (byrokratické požiadavky, ako pobytový status), segregácia v konkrétnych školách alebo triedach, priradenie k triedam so špeciálnymi vzdelávacími potrebami, umiestnenie v nižších triedach, nedostatok interkultúrnych školských osnov a zdrojov.

Gramotnosť a vzdelanie zostáva alarmujúcim pre väčšinu Rómov v európskych krajinách a vo všetkých partnerských krajinách projektu FINALLY. V Taliansku, 81 % respondentov v národnom prieskume Rómov bolo negramotných, úroveň vzdelania zostáva na nízkej úrovni v porovnaní s všeobecnou populáciou, ale pomaly sa zvyšuje u mladých ľudí : stredná škola bola dokončená u viac než polovice respondentov mladších ako 20 rokov, oproti iba 11 % ľudí vo veku vyššom ako 50 rokov (Fondazione Casa della carità “Angelo Abriani”, 2012). V Bulharsku, výsledky z National Census (NSI, 2011) poukazujú, že v roku 2011, 21,8 % Rómov nemalo dokončenú základnú školu a bolo negramotných, zatiaľ čo v Srbsku, podľa sčítania ľudu 2002, 61 % Rómov nemal nemalo dokončenú základnú školu (UNDP Srbijska, 2005). V Slovinsku, 98,2 % zo všetkých nezamestnaných Rómov v juhovýchodnom regióne Slovinska a 90 % nezamestnaných Rómov v Prekmurje (jedná sa o dva regióny v Slovinsku, ktoré sú osídlené Rómami a sú veľmi odlišné od seba navzájom), nemajú ukončené primárne vzdelanie, a preto sú prakticky negramotní (Vlada Republike Slovenije, 2010). Počet detí, ktoré absolvujú základnú školu rastie, ale percento zostáva veľmi nízke. Väčšina, najmä dievčat, opustí školu akonáhle dovŕši osem rokov povinnej školskej dochádzky.

Tradičné rodové normy a vznik skorých rodín vedie k častejšiemu predčasnému ukončovaniu školskej dochádzky pre dievčatá, z čoho vyplýva, že negramotnosť je štyrikrát častejšia u žien ako u mužov v Bulharsku, takmer dvakrát tak častá ako v Taliansku. To všetko sú aspekty, ktoré je potrebné vziať do úvahy pri navrhovaní školiacich kurzov, ktoré sú dôležité pre stratégie a nástroje používané v oblasti vzdelávania.

2.3 Právny rámec pre implementovanie vzdelávacích programov pre dospelých Rómov

V Slovinsku, 65. článok ústavy zahŕňa oprávnenie zákonodarcu zabezpečiť osobitné práva pre rómsku komunitu; zákon o rómskej komunite vydaný v roku 2007 sa zaoberá rôznymi aspektmi týkajúcimi sa života tejto menšiny, podporujúci politickú participáciu Rómov na úrovni obcí a vytvorenie Národný

Rómsky koncil, podporovaný inými orgánmi. V Novembri 2009 bol vydaný Národný akčný program pre Rómov, na obdobie medzi rokmi 2010 a 2015, ktorý v svojich cieľoch zahŕňa aj priebežné vzdelávanie mládeže a dospelých. Programy primárneho školského vzdelávania pre dospelých sú vykonávané bezplatne, ako ústavné právo. Rómovia sú zahrnutí do programu od roku 1998 a od roku 2000 je povinné pre dospelých Rómov, ktorí dostávajú sociálnu podporu od Centra pre sociálnu prácu Novo Mesto a služby zamestnanosti Slovinska.

V Grécku politika gréckeho ministerstva školstva, celoživotného vzdelávania a náboženských záležitostí, harmonizované s európskymi smernicami sú zamerané na začlenenie a účasť všetkých kultúrnych skupín. Ministerstvo školstva, celoživotného vzdelávania a náboženských záležitostí prijíma a realizuje medzikultúrne prístupy pre všetky " rôzne kultúrne skupiny ", pričom sa očakáva, že umožnia poskytnúť ich členom príležitosť aktívne sa zúčastňovať na spoločenskom procese, pri súčasnom zachovaní ich vlastnej kultúrnej identity v rámci všeobecne prijímaných hodnôt, postupov a procesov podporujúcich kontinuálne a dynamické interakcie. V tomto rámci, v rokoch 2001-2010 Generálny sekretariát pre vzdelávanie dospelých (SGAE), ktorý sa stal generálnym sekretariátom pre celoživotné vzdelávanie v roku 2008, implementoval niekoľko programov pre Rómov, spolufinancovaných prostredníctvom Národného strategického referenčného rámca. Využitie boli infraštruktúry, zdroje a know-how z existujúcich centier pre vzdelávanie dospelých, škôl druhej šance a škôl pre rodičov.

V Slovenskej Republike právnu ochranu rómskej menšiny spolu s ochranou iných národnostných menšín, vo svetle medzinárodných právnych záväzkov vyplývajúcich z rozsahu medzinárodných dohôd, s dôrazom na etnické prvky je implementovaný v právnych predpisoch Slovenskej republiky. Táto skutočnosť bola potvrdená zákonom č. 184/1999 Z.z., týkajúcim sa používania menšinových jazykov a odráža sa aj v Zásadách vlády Slovenskej republiky č. 593/2009 Z.z., zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 zo zákonov o štátnom jazyku Slovenskej republiky, v znení neskorších predpisov. Pri ratifikácii Európskej charty bola formálne a medzinárodne vyhlásená právna skutočnosť, že rómska populácia má status národnostnej menšiny, a že jazyk tejto menšiny je rómsky jazyk.

Vzdelávanie dospelých v Slovenskej republike nie je priamo riadené osobitnými právnymi predpismi. Prebieha vo formálnom subsysteme vzdelávania (ZŠ, stredných a vysokých škôl) a neformálnom subsysteme vzdelávania (ďalšie vzdelávanie, firemné školenia, záujmové a iné vzdelávanie). Strategické ciele celoživotného vzdelávania zahŕňajú priority priamo spojené s neformálnym vzdelávaním, priority, ktoré priamo ovplyvňujú vzdelávanie dospelých v subsysteme neformálneho vzdelávania. Tieto strategické ciele a priority boli prijaté a schválené v národnej stratégii pre celoživotné vzdelávanie a stratégie celoživotného poradenstva (Dudáková a Kulich, 2008).

V Bulharsku, bol Národná stratégia pre integráciu Rómov spracovaná pre obdobie 2012-2020, v

súlade s národným akčným plánom pre dekádu rómskej inklúzie (2005-2015). Je to znak záujmu, ktorý zahŕňa rôzne vládne orgány a ktorý bude implementovaný v nasledujúcich rokoch. Osobitná pozornosť je venovaná vzdelávaniu v rámcovom programe pre Integráciu Rómov do bulharskej spoločnosti, ktorá bola prijatá v roku 1999, a ktorá rieši kľúčové otázky akými sú: segregácia rómskych škôl, neoprávnené umiestnenie rómskych detí do škôl pre deti so špeciálnymi potrebami, nedostatok vzdelania v materinskom jazyku. Pozornosť je zameraná na problematiky vnímané ako mimoriadne naliehavé, a ktoré majú vplyv na vzdelávanie detí v existujúcich inštitúciách. Žiadna zvláštna pozornosť nebola na politickej úrovni venovaná vzdelávaniu rómskych dospelých.

V Srbsku bola v roku 2009 vydaná stratégia pre zlepšenie postavenia Rómov, prepojená s deviatimi akčnými plánmi týkajúcimi sa rôznych aspektov v živote menšín. Osobitný význam pre našu tému má stratégia pre rozvoj vzdelávania dospelých v Srbsku, aj keď sa výslovne nevzťahuje na Rómov. Krajina má tiež Národnú stratégiu pre rozvoj odborného vzdelávania a na zlepšenia vzdelávania Rómov. Najmä mesto Niš taktiež vypracovalo miestnu stratégiu pre zlepšenie vzdelávania Rómov, odkazujúcu aj na dospelých a zameranú najmä na zlepšenie gramotnosti.

V Taliansku rómske skupiny nie sú uznané ako národnostná menšina, zatiaľ čo jediná komplexná politika na národnej úrovni bola až do nedávnej doby, zákon 207/1986, v ktorom talianske ministerstvo Verejného vzdelávania potvrdilo zodpovednosť verejných škôl vo všetkých ohľadoch dokončenia povinnej školskej dochádzky zo strany Rómov a Sintov. Postavenie rómskych komunít bolo všeobecne regulované na regionálnej úrovni a úrovni obcí, pričom poukazovalo najmä na bývanie (inštitúcie " Nomádske tábory ") a na verejné bezpečnostné opatrenia. Až v roku 2012 bol vydaný Národný akčný plán pre Rómov, Sintov a Caminantov, prvý dokument založený na princípe ľudských práv. Vzdelávanie dospelých je zahrnuté ako jeden z cieľov u Miestneho akčného plánu mesta Bologna, kde je vzdelávanie dospelých zahrnuté spojené s odbornou prípravou a profesijnou orientáciou.

Vzdelávanie dospelých Rómov predstavuje pôvodnú oblasť činnosti, a to najmä pokiaľ ide o finančnú gramotnosť. Niektoré iniciatívy boli identifikované a vyhodnotené v partnerských krajinách, ku ktorým sa detailnejšie vrátíme, a môžu byť považované za príklady dobrej praxe pri vypracovaní vzdelávacieho kurzu.

2.4 Vzdelávacie programy pre dospelých Rómov

Zatiaľ čo väčšina programov pre vzdelávanie Rómov rieši tému mladistvých, školskej dochádzky a výsledkov, v prepojení s kvalitou interkultúrneho vzdelávania a zavedenia konkrétnych tém rómskej kultúry vo verejných školách, málo z nich sa zameriava na dospelých Rómov. V niektorých krajinách to môže byť spôsobené nízkou úrovňou rozvoja vzdelávania dospelých všeobecne (napr. v Taliansku) alebo domnienkou, že práve detská účasť vo verejných školách je prioritou pre sociálne začlenenie. V Slovinsku vyvinulo niekoľko vzdelávacích centier pre dospelých a ďalších inštitúcií (centrá pre sociálnu

prácu, služby zamestnanosti, mimovládne organizácie, Červený kríž, miestne zdravotné strediská, obce, základné školy, Rómske združenia) neformálne programy pre rómskych dospelých, ktoré sa zaoberajú rôznymi témami, ako sú : zlepšenie kvality života, sociálne začlenenie, zdravie, správa domácnosti, medzilúčská komunikácia, riešenie konfliktov, osveta v oblasti vzdelávania, podpora zamestnanosti a podpora kultúrnych podujatí. Programy sú prevádzkované s prístupom na základe skúseností, praktického vzdelávania, zvyčajne prebiehajúceho v rómskych osadách. Ide o priemerne dlhé a dlhodobé programy, ktoré sú prispôsobené potrebám Rómov. Nie sú tu však žiadne programy o Finančnej gramotnosti Rómov.

V Grécku vykonáva miestny Popular Education Secretariat už od roku 1984 štúdiu o vzdelávacích potrebách rómskej populácie a následne spracováva krátkodobé, strednodobé a dlhodobé programy prispôsobené potrebám Rómov. Hlavným cieľom týchto programov bolo sociálne začlenenie a spočiatku sa zaoberali témou gramotnosti dospelých Rómov, rozširujúc sa na sociálne a kultúrne činnosti a na tvorbu vzdelávacích materiálov. Od polovice deväťdesiatych rokov, programy zahŕňajú aj odbornú prípravu. Inovatívna a pozitívna prax, ktorú možno vyzdvihnúť v súvislosti s týmito aktivitami je kombináciou školenia gramotnosti a spoločenských aktivít (výchova ku zdraviu, poradenstvo, právna podpora) a priameho zúčastňovania sa rôznych inštitúcií, ako sú nemocnice a miestne zdravotné strediská, miestna správa, pracovné agentúry a národné organizácie pre dobré životné podmienky. Tento typ prístupu šíri znalosti a uľahčuje prístup k existujúcim inštitucionálnym prostriedkom.

Po roku 2001 nadobudlo vzdelávanie dospelých pre Rómov v Grécku nový smer, ponúkaním jazykových kurzov a zahrnutím Rómov do Škôl druhej šance. Jednou z ďalších línií akcie bolo vyučovanie a poradenstvo o rodičovstve, takisto s podporou rómskych mediátorov, ktoré môžu byť tiež považované za pozitívnu prax.

V Bulharsku, v Plodvive, kde žije najväčšia bulharská rómska komunita, vykonáva nadácia "Roma" v rámci Národnej stratégie celoživotného vzdelávania dva programy pre vzdelávanie dospelých. Prvý z nich je tzv. " Druhá šanca " zahŕňala koalíciu organizácií občianskych spoločností, ktoré ponúkajú stredoškolské vzdelanie, gramotnosť, odborné vzdelávanie a kurzy sociálnej integrácie pre Rómov. V programe predstavujú komunikačné a sociálne zručnosti priestor pre široké osnovy kurzov, riešiacie nielen špecifické kompetencie, ale najmä všeobecné schopnosti, ktoré môžu byť prospešné v mnohých oblastiach. Súčasťou projektu je budovanie moderného zariadenia pre vzdelávanie dospelých a projekt bol rozšírený do ďalších miest. Druhý program bol zasa určený pre mladých ľudí na stredných školách, ktorý ponúkal im podporu na dokončenie štúdií.

Ďalšia skúsenosť so vzdelávaním dospelých v Bulharsku zameraným konkrétne na vzdelávanie vo finančnej gramotnosti, bola vyvinutá v súvislosti s programom mikroúverov vedených organizáciou Habitat for Humanity.

Veríme, že jednou z jeho silných stránok je, že je určený pre rodiny s nízkym príjmom a rizikové rodiny, teda nielen pre Rómov. Je to príklad toho, ako sa dá v praxi prispieť k vytvoreniu ešte menej segregovaných kontextov a aktivít, kde môžu Rómovia zdieľať svoje skúsenosti a vytvárať kontakty s ľuďmi, s ktorými zdieľajú sociálne podmienky, ale nie nevyhnutne etnický pôvod.

Kurzy zahŕňajú modul plánovania, ktorého cieľom je rozvíjať praktické zručnosti s interaktívnou metódou výučby. V rámci pozitívnej praxe môžeme poukázať na skutočnosť, že kurz vykonáva vyhodnotenie úrovni cieľových zručností pred a po účasti v programe, a tak môže produkovať model intervencie založený na dôkazoch.

V Srbsku boli programy pre vzdelávanie dospelých Rómov zamerané na základné funkčné vzdelanie a odborné vzdelávanie, zahŕňajúce vládne i mimovládne subjekty. Okrem toho boli vyvíjané iniciatívy pre podnikateľské vzdelávanie dospelých, ktoré však neboli zamerané na Rómov. Väčšina vzdelávacích programov v Srbsku rieši problémy v oblasti vzdelávania pre deti, zatiaľ čo malá pozornosť je venovaná i celoživotnému vzdelávaniu dospelých.

V Taliansku nie je veľa príkladov programov vzdelávania dospelých Rómov. Väčšina z nich sa zameriava na odbornú prípravu a učenie a s orientáciou na zamestnanosť, viac ako na učenie zručností, ktoré nie sú priamo uplatniteľné na konkrétnych pracovných pozíciách. Jedným z dobrých príkladov praxe je program zameraný na posilnenie rómskych žien a podnikania, ale tento program bol uskutočnený len v malom meradle, ako experiment zahŕňajúci osem žien v obci Piacenza. Väčšina intervencií je zameraných na mladých dospelých, ktorých cieľom je zlepšiť integráciu na trh práce (školy pre minimálne povinné vzdelanie, odborná príprava atď.). Vzdelávanie vo finančnej gramotnosti je novou témou i pre Taliansko.

V Slovenskej republike sa prvé čiastkové metodiky vzdelávania dospelých Rómov mimo školského systému len objavujú, v dôsledku preventívnych aktivít a vzdelávacích programov pre dospelých Rómov realizovaných občianskymi združeniami a nadáciami. Tieto materiály nie sú široko dostupné a sú určené len pre vnútorné potreby ich autorov (Kolthof & Lukáč, 2003).

Náš terénny výskum zameraný na riešenie potrieb vo vzťahu s finančnou gramotnosťou, pomocou skúmania perspektív na danú problematiku, ktoré majú Rómovia a odborníci, ktorí s nimi úzko pracujú. V nasledujúcich častiach bude uvedená výskumná metodika a výsledky na medzinárodnej úrovni.

3. Výsledky z výskumu

V tejto kapitole budú predstavené hlavné výsledky nadnárodného kvalitatívneho výskumu. Výsledky sú organizované koncepčným rámcom, ktorý partneri projektu zdieľali a používali pri vedení každého národného výskumu s Rómskymi a Sinti obyvateľmi. V prvom odseku je prezentovaná analýza zdrojov príjmov pre Rómov a Sinti, so zdôraznením hlavných bariér pre Rómov a Sintov, ktoré sa vyskytli na

miestnom trhu práce. V druhej časti sú preskúvané hlavné schémy spotreby Rómov a Sintov, spojené s ich všeobecnými životnými podmienkami. Tretí odsek predstavuje analýzu reprezentácie ekonomického úspechu za účelom pochopenia, čo je považované za cenné a čo nie je, z pohľadu osôb poskytujúcich informácie. Posledné dva odseky tohto oddielu sú určené analýzám praxe a vnímania Rómov a Sintov ohľadom ich úspor a investícií, ich účasti na formálnych alebo neformálnych reťazcoch úverov a dlhov, a ich vzťah s bankami.

3.1 Zdroje príjmov

Pre analýzu finančnej gramotnosti populácie Rómov a Sintov v krajinách projektu je prvou dôležitou kategóriou prieskumu ich zdroj príjmov. Hypotéza je, že finančná gramotnosť úzko súvisí s dostupnosťou peňazí, ktoré môžu používať. Súčasne, analýza zdrojov príjmov dovoľuje skúmať niekoľko aspektov projektu a finančnej situácie zainteresovaných ľudí.

Prvý aspekt skúma spôsob, akým respondenti a ich rodiny získali peniaze, ktoré potrebujú pre život. Záujem sa sústredil najmä na frekvenciu ich získavania, istotu a faktory ovplyvňujúce stabilitu príjmov, problémy, ktoré s nimi súvisia a takisto tendenciu zvýšenie/zníženie príjmov v budúcnosti. Nadnárodný výskum poukázal na dve typológie zdrojov príjmov, ktoré sa navzájom líšili svojou stabilitou a pravidelnosťou, čiže dva faktory, ktoré hlboko ovplyvňujú spôsob, akým ľudia riadia svoje financie. Prvá zahŕňa pravidelné zdroje, ktoré môžu byť spojené so mzdou (alebo výplatom) získanou samostatnou zárobkovou činnosťou alebo zamestnaním, alebo z výhod získaných z národného systému sociálnej starostlivosti a štátu vo všeobecnosti. Tento typ zdroja príjmu, aj keď nie vždy dostatočný na pokrytie základných potrieb rodiny, je dodávaný v pravidelných intervaloch (väčšinou mesačne) a určitým spôsobom, to zaručuje možnosť plánovania výdavkov a úspor.

Rómovia a Sintovia zvyčajne žijú v extrémnej chudobe, a tým je riziko závislosti na sociálnych dávkach vyššie ako u ľudí, ktorí majú stabilnejšie pracovné podmienky. Možnosť zamestnania je zásadným problémom pre väčšinu zainteresovaných v tomto projekte, a to najmä v čase hospodárskej krízy. Príkladom je slovinská prípadová štúdia, ktorá potvrdzuje, že hlavným zdrojom príjmov pre väčšinu opýtaných sú sociálne transfery, finančná a sociálna pomoc od štátu, alebo prídavky na dieťa, ktoré sú uplatňované prostredníctvom Centra pre sociálnu prácu.

Druhá typológia sa naopak týka zdrojov príjmov, ktoré môžu predstavovať jediný alebo hlavný zdroj pre rodinu. Tieto zdroje môžu kolísať v závislosti od rôznych faktorov, ako ochota osoby prijať príležitostné alebo dočasné pracovné ponuky (zdravotný stav, ďalšie pracovné príležitosti), dostupnosť a predajnosť materiálov (napr. odpad kovov, medi, atď.) a na ročnom období, a s tým súvisiacimi pracovnými príležitosťami (napr. zber úrody a plodov).

Všetci chodíme zbierať PET fľaše - ja, manželka, deti... Deti sú malé a niekedy sa, za to čo robia, hanbia - školskí kamaráti ich vidia a robia si z nich žarty - ale musia pomôcť a priniesť

nejaké peniaze do domu. Nevie presný počet fliaš, ktorý zvyčajne zozbierame, no nie je to veľa. Zozbierané a predané množstvo nám stačí na zakúpenie oleja a nejakých potravín, aby sme mali čo zjesť. (SRBI4M39)

Ako vyplýva z citátu vyššie, často sú všetci rodinní príslušníci zapojení do zarábania. Čím početnejšia rodina je, tým sú aj vyššie zdroje príjmov. Komunálna forma života predstavuje spôsob väčšieho zhromažďovania, no zároveň aj šetrenia (rovnaké nájomné, rovnaké účty, atď.), aj keď výdavky stúpajú. Z rôznych výskumných kontextov vyplýva, že peniaze, ktoré idú do rozpočtu domácnosti sú výsledkom zvýšeného významu vzájomnej závislosti medzi jednotlivcami a ich rodinami, a medzi generáciami.

Hospodárska kríza je štrukturálny fenomén, ktorý ovplyvňuje bývanie Rómov a Sintov a pracovné podmienky v rôznych výskumných kontextoch, najmä v Srbsku, Grécku a Taliansku. Príkladom je talianska prípadová štúdia, ktorá poukazuje na fakt, že niektorí z rómskych migrantov zahrnutých vo výskume, prišlo o prácu v uplynulých rokoch, zatiaľ čo taliansky Sinti často pracujú v rodinných podnikoch na neformálnom trhu. Prepúšťanie nastalo v dôsledku ekonomického kolapsu niekoľkých závodov v Bolonskej oblasti, Sintovia pociťovali dopady krízy pri zhromažďovaní šrotu kovov, ktoré kedysi boli zadarmo, no teraz za poplatok.

Záverom možno povedať, že sa dá upozorniť na niekoľko podobností v rámci národných kontextov zistených prostredníctvom výskumu týkajúceho sa zdroja príjmov. Výskum poukázal na to, že ľudia so stálou prácou, sú horlivejší uviesť presné množstvo peňazí, ktoré mesačne získali. Namiesto toho, tie príjmy, čo boli nadobudnuté na neformálnom trhu, možno len ťažko vyčíslieť na presnú mesačnú mzdu. Získajú peniaze na deň zo dňa a nemajú presnú predstavu o ich mesačnej mzde, alebo sa o tejto sume s nami nechceli podeliť.

Okrem toho výskum ukazuje, že pracovné podmienky Rómov a Sintov sú veľmi neisté a táto situácia má vplyv na stratégiu ich používania v oblasti finančného riadenia. To platí najmä pre respondentov, ktorí zarábajú peniaze zo dňa na den, kedy je veľmi ťažké plánovať svoje výdavky, šetrenie a investovanie. Takže, školenie, ktoré budeme navrhovať, bude musieť odpovedať na túto zložitú otázku: môže človek ušetriť peniaze, bez toho aby mal prácu?

3.2 Spotreba

Výskum skúmal spôsob, akým ľudia využívajú svoje peniaze a položky spotreby, ktoré považujú za zásadné. Vzorce spotreby sú dôležité pri štúdiu finančného riadenia, pretože umožňujú lepšie pochopenie bežných a mimoriadnych výdavkov v rámci rómskych a Sinti rodín. Konečné pokyny pre rozhovory zahŕňali "funkciu rozpočtového odhadu" schopnú identifikovať kategórie a množstvá peňazí, ktoré každý jednotlivec alebo rodina pridelujú ich mesačným alebo ročným výdavkom a návykom (pozri prílohu).

Z nadnárodnej analýze vzorcov spotreby vyplýva, že priority sa môžu líšiť široko od druhu situácii: zloženie domácnosti, prítomnosť detí alebo starších ľudí, zdravotné postihnutia alebo celkový zdravotný stav členov sú dôležité premenné v definícii najdôležitejších položiek spotreby v rámci rodinnej jednotky, napríklad výdavky na zdravotníctvo (pre návštevy alebo lieky) môžu byť zásadné v niektorých rodinách, ale nie v iných. Ďalším príkladom sú náklady na školské potreby, relevantné iba pre rodiny s deťmi.

Proces rozhodovania by mal odrážať aj rodové vzťahy v každej rodine. Neexistuje ani jeden spoločný model rozhodovania o tom, aké sú naliehavé položky spotreby v určitom okamihu, v určitom čase. Ako už bolo zdôraznené, deľba práce v rómskych a Sinti rodinách je pohlavne orientovaná a to má vplyv na finančné riadenie rodín. Všeobecne platí, že muži vedia lepšie aké množstvo zdrojov príjmov má rodina v rámci mesiaca ako ženy, zatiaľ čo ženy môžu vypočítať lepšie ako muži koľko rodina utratí za jedlo a každodenné výdavky. To je dôležitý aspekt, ktorý je potrebné riešiť v rámci finančného riadenia za účelom zvýšenia podpory pohľadu na rodinný ekonomický stav.

Prostredníctvom odhadu a rozpočtových nástrojov používaných vo výskume boli rôzne kategórie výdavkov analyzované. Niektoré typy výdavkov sú dôležitejšie ako iné pre rodiny Rómov s deťmi a pre Sintov. Nebolo vždy možné určiť presnú sumu peňazí, ktorú rodiny utratia za mesiac v každej kategórii, vzhľadom k tomu že, nie každý sa môže spoľahnúť na stabilný a pravidelný zárobok, ako bolo zdôraznené v predchádzajúcom odseku. V tomto zmysle nie sú stravovacie návyky oddelené od všeobecnej pracovnej situácie rodiny. Jedlo predstavuje najdôležitejší hlas výdavkov pre väčšinu opýtaných rodín. Je to považované za zásadné nielen pre úlohu živobytie v rodine, ale tiež preto, že jedlo silne zaváži v rodinnom rozpočte. Toto je spojené s počtom členov v rámci rodiny. Rómovia a Sinti rodiny majú rôzne nákupné praktiky: niektorí z nich idú na raz za mesiac na veľkých nákup do nákupných centier a pre každodenné potreby idú na nákup do malých supermarketov blízko domova. Tieto dve rôzne nákupné praktiky súvisia s celkovou ekonomickou situáciou každej rodiny: pokiaľ majú mesačnú mzdu často krát nakupujú mesačne, zatiaľ čo tie rodiny, ktoré zarábajú peniaze zo dňa na deň uprednostňujú kúpu jedla každý deň. Na druhej strane, nakupovanie denne možno pripísať aj nedostatku chladničiek a miesta pre uloženie potravín.

V závislosti na možnostiach skladovania doma, si kupujú jedlo každý deň, ktoré môžu spotrebovať v deň kúpy, varené alebo pečené mäso. Rómovia, ktorí žijú v lepších podmienkach si môže kúpiť o niečo väčšie množstvá, pretože majú miesto pre uloženie potravín (chladnička, komora), aspoň po dobu jedného týždňa. Ale existuje mnoho rodín, ktorí sú nútení každý deň ísť do obchodu a minúť viac peňazí, pretože nekupujú len to, čo by potrebovali, ale aj iné veci.

(SI - FG - 2)

Zaujímavý príklad pochádza z Bulharska, kde oddelené štvrte, v ktorom Rómovia žijú umožňujú a vytvárajú vzťahy dôvery medzi obyvateľmi. V tejto súvislosti je spoločnou stratégiou nákup potravín

na úver na miestnych mini-trhoch.

V maloobchodných predajniach (obchody, trhy, reštaurácie, atď.), ľudia pracujú s ľuďmi, ktorí sa poznajú, takže sa dá veriť, že vrátia peniaze, ktoré si požičali. To znamená, že ľudia zbierajú body na úver iba zákazníkom, ktorí im môžu zaručiť, že na konci mesiaca bude čiastka vrátená. Tak pracujú hladko. Peniaze sú poskytnuté náhodným ľuďom. Fakulteta, štvrť v okrese, je pomerne uzavretá komunita, kde každý pozná každého (BG-FG-1).

Nákupný zoznam je považovaný niektorými rodinami ako dobrá stratégia pre riadenie malého množstva peňazí, ktoré majú: zoznam umožňuje nákup presne toho, čo rodina skutočne potrebuje, bez toho, aby sa dali oklamať tým, čo supermarket ponúka. Druhou najvýznamnejšou položkou výdavkov pre rómske rodiny v šiestom výskumnom kontexte projektu je bývanie, najmä čo sa týkajú nájomného a účtov. Každý národný kontext predstavuje konkrétnu situáciu. Ako už bolo zdôraznené, bytové podmienky sa môžu líšiť od krajiny: Rómovia a Sinti môžu žiť v bežných kempoch, v segregovaných štvrtiach, súkromných domoch, bytových projektoch a nájomných bytoch. Tieto podmienky umiestnenia ovplyvňujú rôznymi spôsobmi časť nájomných nákladov pre potrebu rodiny, ktoré Rómovia a Sinti musia zaplatiť. Jedným symbolickým, ak nie dramatickým, príkladom je taliansky prípad, v ktorom väčšina opýtaných má dlhy s mestom Bologna. Prenájom dočasných domov pre migrujúcich Rómov a na ihrisku v kempoch u Sintov sú zdieľané medzi obyvateľmi a obcou, ale veľmi často im zlé ekonomické podmienky rodín neumožňujú platiť pravidelne. V tomto konkrétnom prípade podmienka bývania striktné súvisí s problémom dlhov.

Niečo veľmi podobné sa stalo v Slovinsku a v Srbsku, kde sú komunálne služby zriedka platené. V týchto prípadoch sa dlhy Rómov a Sintov s obcou týkajú účtov (elektrina, voda, plyn). V prípade, že dodávateľská spoločnosť má na starosti súkromné firmy, je situácia odlišná, pretože vzniká riziko odpojenia od dodávky elektriny alebo plynu. Zdravotné výdavky sú považované za veľmi dôležité, a to najmä v tých rodinách, v ktorých sú zdravotne postihnutí alebo starší ľudia. Množstvo vynaložených peňazí závisí od typu a druhu liekov a návštev, ktoré majú na starosti Národný zdravotnícky systém (National Health Service) v každej krajine. Ale problémy spojené s výdavkami na zdravotníctvo môžu byť založené na kultúrnom rámci, ako je uvedené v citácii nižšie, kde dôvera v lekárskom systéme národného zdravotníckeho systému by mohla predstavovať prekážku.

Nechceme kupovať lieky pre liečbu starého otca. Neverí lekárom a odmieta liečbu. Kупuje si niektoré lieky iba vtedy, ak je jeho zdravotný stav naozaj ťažký a cíti sa veľmi zle (SRB-I-2M19)

Výdavky na školské potreby sú významné len v rodinách, kde sú deti vo veku školskej dochádzky. Zvlášť školské náklady zahŕňajú kúpu kníh a v niektorých kontextoch prieskumu, peniaze na stravovanie v školskej jedálni. V prípadoch, ako je Srbsko, v ktorom niektorí z opýtaných študujú na univerzite, sú štátne dotácie veľmi dôležitým zdrojom financií pre rómskych a Sinti žiakov. V iných kontextoch, ako v Taliansku, ľudia počítajú s tým, že škola nebude vyháňať deti z jedálne len preto, že si

nemôžu dovoliť platiť.

Neplátím nič za školu. Do jedálne by som mal platiť 130/140 euro za mesiac, ale ja si to nemôžem dovoliť. Našťastie, škola dáva jedlo svojim deťom rovnako. (IT-I-06M36)

Pre učebnice a ďalšie položky, akými je oblečenie, niekoľko rómskych a Sinti rodín v rámci rôznych národných kontextoch tvrdí, že môžu využiť pomoc priateľov (darovacie obvody vo vnútri a mimo komunity Rómov a Sinti), alebo miestne charity. Odevy predstavujú dôležitú položku pre každodenný život, ale to nie je relevantné vo výpočte výdavkov pre zainteresovaných ľudí. Význam byť dobre oblečený je dôležitý najmä pre Rómov a Sinti, ktorí idú do školy alebo do práce z dôvodu silnej diskriminácie svojej komunity. Dopravné a cestovné náklady sú ďalšie dôležité body pre rozpočet domácnosti. Tieto majú zásadný význam pre mnoho Rómov a Sinti rodinných podnikov: osobné a nákladné automobily sú najčastejším dopravným prostriedkom, ako ísť do práce alebo zbierať kovy. Výdavky spojené s osobnými a nákladnými automobilmi sa týkajú predovšetkým poistenia a pohonných hmôt, zatiaľ čo mechanická údržba je zvyčajne riešená v rámci komunít, je celkom bežné, že majú brata, strýka alebo bratranca, ktorý je veľmi dobrý mechanik. Osobitná zmienka je potrebná pre poistenie, pretože to zvyčajne stojí veľa. Aj v prípade, že poistenie je veľmi drahé, ľuďom sa všeobecne darí zaplatiť ho včas a plánujú tieto výdavky dlho predtým. Tento aspekt poukazuje na dve veci: na jednej strane sa ukazuje, že osobné a nákladné automobily sú veľmi dôležité pre každodenný život a prácu týchto rodín, na druhej strane sa ukazuje, že aj rodiny s malou kapacitou plánovania výdavkov sú schopní to urobiť, ak sa to týka kľúčovej položky akou je zabezpečenie vozidla. Pokiaľ ide o cestovné výdavky, výskum poukázal na to, že Rómovia a Sinti nie sú vôbec kočovní ako je znázornené na najčastejšom stereotypy. Keď hovoríme o cestovaní, vzťahuje sa na verejnú prepravu a pohyby v rámci mesta, v ktorom žijú, prázdniny, alebo na cestu domov v prípade migrantov.

Výskum sa zaoberal tým, ako sú okolnosti, trhy a sociálne vzťahy spojené s výdavkami, za účelom pochopenia niektorých sociálnych dynamík spojené s nimi. Zvlášť dôležité v tejto súvislosti sú oslavy, spoločenské udalosti, ako svadby, narodeniny, krstiny, pohreby a sú považované u Rómov a Sintov za veľmi dôležité z niekoľkých dôvodov: sú to udalosti, pri ktorých sa celá rozšírená rodina spája, sú to chvíle, počas ktorých môže jeden ukázať jeho/jej veľkorysosť a bohatstvo, a ktoré posilňujú sociálne väzby s ďalšími členmi komunity. Z nadnárodného výskumu sa ukázalo, že peňazí vynaložených v každom z týchto prípadov nie je tak veľa (napr. darčekové náklady na manželstvo tvoria v priemere 30 eur). Tieto sú pomerne časté v priebehu roka a zaujímajú významný podiel na ročnom známom rozpočte. Skutočnosť, že Rómovia a Sinti utrácajú peniaze na takýchto udalostiach i napriek tomu, že sú pod hranicou chudoby, nie je vždy dobre viditeľné a pochopiteľné sociálnymi pracovníkmi a ne-Rómami vo všeobecnosti.

Rómovia míňajú svoje peniaze na oslavy: svadby, plesy a narodeniny. Svadba by mala byť bohatá, všetci ľudia z okolia sú pozývaní. "Manželstvo je investícia." Peniaze na to musia byť

získané od návštevníkov. (BG - FG1)

Nad rámcom stereotypu, ktorý nepomôže pochopiť finančné riadenie populácie Rómov a Sintov, môžeme vidieť, že pre väčšinu rodín je referenčná komunita veľmi dôležitá stratégia prežitia v ich každodennom živote. Manželstvo a iné slávnosti sú na jednej strane príležitosti pre hromadenie symbolického kapitálu, ale tiež reprezentujú reťazec vzájomnej pomoci, tým že investované peniaze sú znovu nadobudnuté vzájomným spôsobom.

Pri pohľade na štruktúru spotreby peňazí rómskych a Sinti ľudí zainteresovaných v tomto projekte, je možné vysledovať určité podobnosti a niektoré rozdiely medzi a v rámci každého národného kontextu. Jedným z najdôležitejších výsledkov na základe analýzy praktík spotreby financií Rómov a Sintov je ten, že veľmi súvisí s dostupnosťou zdrojov príjmov. Pracovné podmienky, v skutočnosti silne ovplyvňujú rôzne aspekty schopnosti výdavkov a postupov spotreby v jednotlivých rodinách. Ako už bolo zdôraznené, to že majú stabilnú mesačnú mzdu alebo získavajú peniaze zo dňa na deň, určuje spôsoby ako ľudia môžu myslieť na výdavky, pokiaľ ide o bežné výdavky, rovnako ako pre tie mimoriadne. Skutočné pracovné podmienky väčšiny respondentov sú tak neisté, že nie sú vždy schopné pokryť základné potreby, akými sú napríklad bývanie alebo školské výdavky.

3.3 Znaky ekonomického úspechu

Výskum sa predpokladá sadu otázok zameraných na skúmanie znakov ekonomického úspechu a neúspechu. Hlavnou myšlienkou je, že pohľad na tieto druhy znakov môže pomôcť pochopiť stav súvisiaci s objektmi spotreby a hodnotami s nimi spojenými. Medzinárodný výskum ukazuje, že existujú aspoň dva rôzne spôsoby interpretácie ekonomického úspechu, neúspechu a bohatstva s ním spojenom. Prvý rozdiel sa týka rozdielov medzi hmotným a nehmotným majetkom. Ekonomický úspech je často spojený s vlastníctvom materiálnych objektov, a to najmä veľkých domov, luxusných vozidiel a oblečenia. Ako už bolo zdôraznené, dom bol jedným z hlavných potrieb opýtaných. Skutočná bytová situácia Rómov a Sintov sa vyznačuje dlhmi obci či prenajímateľovi a neistou situáciou v dôsledku právneho statusu budovy alebo akejkoľvek alternatívy bývania v krajine pôvodu. Niekoľko respondentov z iných krajín rovnako poukázalo na to, že bohatstvo môže byť spojené s materiálnym majetkom, ktoré môžu zabezpečiť jednotlivcom "základné bezpečnostné podmienky (napríklad vlastný dom). Dom teda predstavuje objekt, ktorý je prevažne spojený s bohatstvom a ekonomickým úspechom a to nielen kvôli jeho novej kráse a dobrej zariadenosti predstavujúcich bohatstvo svojho majiteľa, ale aj preto že môže byť umiestnený, napríklad, ďalej od segregovaných komunít.

Radi by sme sa presťahovali z rómskej osady, kúpil starý dom a rekonštruovali ho.

(SI - I- 2M30)

Z iného uhla pohľadu je hmotný majetok spojený so sociálnym postavením. To je práve prípad

elegancie vozidla alebo kvality oblečenia, ktoré si jedinec môže dovoliť. Ďalšie dôležité premenné ktoré sú spojené s ekonomickým úspechom sú napríklad možnosť ísť na dovolenku alebo utrácať peniaze na zábavu (ísť jesť alebo zabávať sa von).

Nehmotné alebo duchovné bohatstvo sa môže týkať rôznych úrovní. Na jednej strane sa môže týkať etického bohatstva osoby.

Podľa môjho názoru ekonomický úspech človeka nie je možné spoznať na základe vecí, ktoré vlastní. Môžete vidieť čo vlastní, ale nikdy neviete, či je naozaj bohatý kým nevidíte jeho bankový účet. Bohatstvo osoby je prepojené s množstvom peňazí, ktoré vlastní. Okrem toho, na posúdenie bohatého človeka, potrebujete vedieť, ako získava peniaze. Podľa môjho názoru bohatý človek je ten, ktorý môže potvrdiť že jeho peniaze sú čisté (IT-I-08F55).

Na druhej strane sa to môže týkať psychologického bohatstva pripojeného k životnému štýlu bohatého človeka, ktorý sa vyznačuje veľmi malými praktickými starostami, v porovnaní s chudobnými ľuďmi. Druhý rozdiel sa týka rozdielov medzi bohatstvom a úspechom. Prvý z nich je spojený s peniazmi, bez ohľadu na to, ako ich získal, umožňuje nákup materiálnych predmetov, ktoré ukazujú bohatstvo majiteľa. Naopak, úspech je interpretovaný, ako uviedli niektorí z opýtaných, v jeho sociálnom rozmere a je koncipovaný ako vzdelávací profil osoby. V tomto pohľade, výučba prispieva k vnútornému bohatstvu človeka a má silný vplyv na jeho/jej pracovné postavenie a kariéru. Okrem toho respondenti vyjadrili rozdiel medzi dvoma spôsobmi ako definovať veľkorysosť. Veľkorysosť je kľúčový pojem pre ľudí, ktorí žijú pod hranicou chudoby a sú zapojení do veľmi silných sociálnych väzieb s odkazom na ich komunity (rodiny, klan, susedia). Veľkorysosť možno preukázať dvoma rôznymi spôsobmi: materiálne a nemateriálne. Prvá sa týka ochoty dávať, darovať, alebo požičiavať peniaze alebo tovar. Rómovia a Sintovia, vzhľadom k svojej ekonomickej situácii si často požičiavajú a požičiavajú si peniaze od blízkych príbuzných a priateľov. Veľkorysosť je dôležitým prostriedkom výmeny vo vnútri komunity, ktorý ukazuje nielen na ochotu pomôcť ostatným členom, ale aj na empatiu a praktickú podporu k životu blízkym. Tento druh štedrosti zostane v komunite, v "uzavretom magickom kruhu dôvery" (SRB-I-8F36) slová srbského respondenta.

Druhý typ sa týka nemateriálnej podpory, považovaný za dôležitý zdroj štedrosti, najmä medzi tými, ktorí nemajú nič materiálne dať, darovať alebo požičať. V tomto prípade sociálne a emocionálne spojenie s členmi "magického kruhu" je demonštrované cez podporu, k priamemu používaniu a povzbudeniu.

Nemám peniaze na pomoc druhým, aj keď chcem... Ale pokiaľ ide o iné podpory, myslím, že som štedrý a ja dávam ostatným ešte viac ako ja venujem sebe (SRB-I-3M25).

Zastúpenie hospodárskeho úspechu nemôže byť videné ako plochý rozmer, ale ako zložené prekrývajúce sa aspekty týkajúce sa vlastníctva hmotných vecí, sú to etické princípy osoby a hodnoty správať sa k členom komunity.

3.4 Sporenie, investície a úvery

Mnoho účastníkov, a to najmä tých, ktorí žijú z ruky do úst, nezarábajú dosť peňazí, aby mohli ušetriť, pretože uspokojenie základných potrieb ponecháva len málo miesta pre ukladanie. V Bulharsku, je zaujímavé, že respondenti rozumejú úsporám ako minúť menej, nie, ako nutne ich dať stranou.

Pre tých opýtaných, ktorí šetria peniaze, zdá sa, že šetria s cieľom platiť za predpokladané veľké náklady. V Bulharsku bolo zdôraznené, že myšlienka sporenie nie je pripojená k myšlienke budúceho blahobytu, alebo bezpečnosti. V Taliansku bolo poistenie auta zaznamenané ako jeden z najväčších nákladov, pre ktorý je nevyhnutné šetriť peniaze u Sintov, ktorí používajú auta pri zber železa. Dôvodom, prečo v Grécku účastníci šetria sú veľké rodinné udalosti, ako je napríklad nutnosť hospitalizácie, narodenie dieťaťa, svadba syna alebo dcéry, smrť a pohreb člena rodiny alebo blízkeho príbuzného/priateľa. V Slovinsku sa jednotlivci zmienil, že šetria mesačne na dieťa, na rekonštrukciu domu a na terénne úpravy, alebo ak plánujú kupovať drahé darčeky pre svadby a iné oslavy.

Naopak v Srbsku, tí čo šetrili, tak to robili bez zvláštnych nákladov na mysl, až na jedného človeka, ktorý šetрил na auto. Peniaze boli investované ihneď pre reštrukturalizáciu a pre rozšírenie domu.

Je zaujímavé sledovať, ako sa vo väčšine kontextov životné projekty spájajú s úsporami a zároveň sa nezdá byť vzťah medzi úsporami a vnímaným zaistením budúcnosti. Sporenie je stratégia, ako čeliť životným udalostiam a veľkým pravidelným výdavkom s úmyslom na krátke a stredne dlhé časové obdobie. Nie je motivovaná myšlienkou zmeny niekoho všeobecných životných podmienok a dosiahnutia ekonomickej úspešnosti. Napriek tomu, že výsledky naznačujú, že aspoň tí, ktorí sú na tom trochu lepšie, používajú niektoré plánovacie spôsobilosti a konkrétnu organizáciu rodinných financií a to najmä ak vezmeme do úvahy, že musia zvládať nepravidelné príjmy. To nie je prípad pre rodiny, ktoré sú chudobnejšie, ktoré si nemôžu dovoliť plánovať a tak sú pravdepodobne ešte menej schopné to urobiť.

Myšlienka investície sa tiež trochu líši od zmyslu, v akom je uvedená v ekonomických vedách. Investície znamenajú pre respondentov väčšie náklady, a nie nutné náklady prispievajúce do budúcej produkcie, s výnimkou napríklad auto pre taxikára, alebo pre tých, ktorí ho opakovane používajú vo svojej činnosti. Vo všetkých krajinách je dôležitá pozícia krytie nákladov súvisiacich s domom, ktoré sú chápané ako investície. To je veľmi dôležité, ak myslíme na neštandardnú situáciu bývania, ktorá sa zdá byť prípadom pre Rómov vo všetkých krajinách. Neštandardné domy potrebujú viac nastavení

a tiež si vyžadujú viac času: napríklad v Grécku bolo spomenuté, že rodina a priatelia sa podieľajú na stavebných prácach. Na druhom mieste v investičnej hierarchii respondenti kladú dôraz na kúpu vozidla (Bulharsko, Grécko, Taliansko). Mobilita je tiež spojená s obytným priestorom, pretože niektoré osady sú na okraji miest, kde nevedie mestská hromadná doprava. Téma malých podnikateľských investícií vyšla v rozhovoroch v Srbsku a Grécku, pričom pár účastníkov sa označilo za podnikateľov.

Je celkom zrejmé, že témy investícií a podnikania by mohli byť použité v tréningu pre zvyšovanie povedomia a pre detaily fungovania týchto procesov s ohľadom na budovanie kapacít.

Neformálne požičiavať peniaze medzi priateľmi, susedmi a príbuznými bolo opísané v praxi ako časté vo všetkých kontextoch. To sa týka na jednej strane, obvodov reciprocity a vzájomnej pomoci, zahrňujúce malé množstvo peňazí na krátky čas. Na druhú stranu dlhodobá miera požičania poukazuje na praktiky úžery, skúmanú vo všetkých spoločenských. Pripustili sme skutočnosť, že úžera sa dá veľmi ťažko preskúmať, aj napriek tomu, že respondenti o nej nechceli otvorene hovoriť, pripúšťali jej existenciu. Napríklad v Bulharsku a Slovinsku respondenti otvorene priznali existenciu úžery a uviedli, že sú praktikované úrokové sadzby:

Beriem od 2 do 50 BGN od úžerníkov a zaplatím ich načas späť. Pretože úrok je príliš vysoký, 50% za deň... úžera je nečestný obchod, ale je užitočná (BG-I-11M20). Ak si požičiam napríklad 100€, tak musím vrátiť naspäť 200€. Ak nevrátim peniaze načas, tak sa suma zdvojnásobí. Ak nemôžete vrátiť peniaze, začnú konflikty. Môžu vás zbiť, alebo vám zoberú všetko čo máte. Mne sa to ešte nikdy nestalo, ale často sa to stáva ľuďom, čo si od nich požičajú (SI-I-06M34).

V Taliansku, namiesto toho, respondenti hovorili o tom viac zahaleným spôsobom, pričom udržiavali odstup od tohto modelu:

Žiadal som o peniaze pre moju rodinu už mnohokrát. Pred piatimi rokmi som požiadal o peniaze od nejakých srbských ľudí s tým, že si zoberú 10% z ceny, rovnako ako banka. Stalo sa to len raz, rozhodol som sa s tým prestať. Povedal som si: „Aj keď nebudem mať peniaze na jedlo, tak to už nikdy neurobím“. Rozhodol som sa tak preto, lebo to trvalo veľmi dlho kým som dlh splatil. Neboli to zlí ľudia, ale človek nikdy nevie. S agentúrou je to bezpečnejšie, pretože ak stratím prácu, tak som zaplatil za záruku a už nemusím viac platiť dlh, ale keď mám výplacnú pásku, môžem si dovoliť zaplatiť dlh. Je to bezpečnejšie (IT-I-02F36).

Odborníci fokusovej skupiny v Bulharsku si všimli, že neformálne požičiavanie peňazí je spôsob, ktorý poukazuje na rozdiely v generáciách: mladí, vzdelanejší ľudia to robia menej ako starší.

Neformálne dlhové odvody a elektrické siete, ktoré sú vo vnútri komunity sú dôležitý problém, ktorý presahuje tému finančného riadenia a poukazuje na spojenie medzi nerovnosťami a sociálnym konfliktom. Sú to dôležité témy na rozvinutie v kurze s prihliadnutím na finančné pre a proti, ale aj na spoločenské vplyvy týchto javov.

3.5 Vzťah s bankou, služby a podpory pre finančné riadenie

Najčastejšou témou, ktorá sa objavila vo všetkých krajinách je vzťah s bankami a otázka dôvery: na jednej strane Rómovia neveria bankám, zatiaľ čo na druhej strane majú Rómovia obmedzený prístup k bankovým službám, pretože banky im tiež neveria. Tento prístup je však niekedy zdieľaný so zvyškom populácie, ako napríklad v Bulharsku, kde počas ekonomického kolapsu v roku 1996 skrachovalo 17 bánk a väčšina Bulharov prišla o svoje úspory, čím stratila dôveru v bankách.

Zastúpenie bánk, zdá sa, že mieša ľudové stavby s pocitmi neistoty. V Taliansku 61 ročný zberateľ železa povedal: „*Peniaze sa musia hýbať. Prídu v jeden deň a odídu zase druhý deň. Nikdy som nemal bankový účet, pretože to je k ničomu. Peniaze musia byť mobilné, zatiaľ čo bankový účet je statický. Ak dáte peniaze na bankový účet, potom je veľmi náročné je používať*“ (IT-I-09M61). V Srbsku niektorí respondenti považujú, že banky rabujú, zatiaľ čo iní vyjadrili svoje obavy, pokiaľ ide o možnosť splácať dlhy a zároveň žiť v ekonomicky nejistej situácii. Namiesto toho v Bulharsku niektorí respondenti by sa cítili diskriminovaní, ak by sa obrátili na banku.

Prístup Rómov k bankovým službám je obmedzený z rôznych dôvodov, ako je uvedené respondentmi: podmienkou pre udelenie úveru je trvalý pracovný pomer, čo mnohí nemajú (ako to je v Taliansku, Bulharsku, Srbsku, Slovinsku), zatiaľ čo pochopenie bankových dokumentov a komunikáciu s agentúrami si vyžaduje spravodlivú úroveň gramotnosti, finančnej a nielen tej. Nedostatok pochopenia podmienok, spolu s nestabilnými príjmami môže viesť k problémom so splácaním dlhov, ako bolo zdôraznené profesionálmi v Bulharsku. Niektoré skúsenosti s bankami boli však neustále prítomné. V Taliansku väčšina ľudí, ktorí majú alebo mali pravidelnú prácu boli platení bankovým prevodom, ako aj Rómovia a Sinti, ktorí pracovali, mali bankový účet. V Srbsku, väčšina z opýtaných a ich rodín žili vďaka bankovým úverom "*počas šťastnejších starých čias*" (SRB - I- 8F36) a konkrétny účel týchto úverov bol nákup domov, nábytku a spotrebičov, kým v Slovinsku niektorí z opýtaných uviedli, že sa oplatí uložiť peniaze do banky z dôvodu iného záujmu. Úvery na nákup domov sú vnímané ako odôvodnenejšie, a preto prijateľné.

3.6 Plánovanie budúcnosti

V najextrémnejších prípadoch plánovanie budúcnosti sa zdá byť mimo dosahu dospelých členov rodiny. Táto situácia bola popísaná v chudobných rodinách opýtaných v Slovinsku, ktoré povedali, že nepremýšľajú o budúcnosti, pretože sa obávajú, že sa ešte zhorší. V Taliansku bola tiež vlna pesimizmu, ako už obmedzené pracovné príležitosti a neuspokojivé podmienky bývania sa zhoršuje v dôsledku hospodárskej krízy. Napriek tomu, účastníci focusovej skupiny vyhlásili, že populácie Rómov a Sintov tiež čelia utrpeniu, a tak ich prístup k budúcnosti je v pokojnejšej ceste.

Avšak, úzkosť, pokiaľ ide o budúcnosť, je kontinuálne neprijemný pocit u niektorých ľudí: v Bulharsku, niekoľko respondentov vyhlásilo, že má zlé pocity neistoty, s ktorými sa bude musieť vysporiadať, jeden zažíva úzkosť krízy, pretože sa necíti byť schopný zabezpečiť svojich rodinných príslušníkov. Všeobecne prezentovanie budúcnosti je pomerne tmavé, a to najmä u starších, nezamestnaných účastníkov, s akútnym vnímaním utrpenia a ťažkosťami, ktoré ľudia všeobecne v tomto období majú. Vnímanie prechádza veľmi zlým časoch (krízové situácie), paralyzuje jedinca, ktorý sa cíti byť ešte menej motivovaný k hľadaniu riešení.

Rómovia z východných európskych krajinách vidia migráciu ako možnú stratégiu pre zlepšenie ich život v budúcnosti. Hoci postoje týkajúce sa toho sa líši od jedného respondenta k druhému, bolo to spomenuté ako možnosť v Srbsku a Bulharsku: "*V zahraničí očakávam, že budem zarábať veľa a budem si môcť dovoliť žiť dôstojne*"(SRB-I-3M25).

Úplne vzdelanie sa zdá, že reprezentuje sľub a niekedy aj záruku na lepší život. Mladí, vzdelaní ľudia v Srbsku sa prezentujú stabilnou pracou, nezávislým životom a zároveň schopnosťou podporovať ich rodiny. Tiež u niektorých respondentov v Bulharsku, dokončenie vzdelania bolo vyhľadane ako cieľ a prostriedok k lepšej budúcnosti.

Niektorí účastníci (v Srbsku a v Bulharsku) malo konkrétne podnikateľské plány pre strednodobú budúcnosť, pre činnosti ako je včelárstvo, obchod a tiež k rozvoju už existujúcich firiem.

Napriek tomu, všeobecne možno povedať, že predstavy o budúcnosti, ktoré účastníci zdieľajú, súvisia predovšetkým s finančnou a domácou oblasťou ekonomiky, boli to však iba všeobecné predstavy a nie presné a štruktúrované plány. Napriek tomu, spájanie tém školení s osobnými cieľmi jednotlivcov má zásadný význam, aby boli dostatočne motivovaní pre vzdelanie a vnímali konkrétny výsledok ich účasti. V prípade migrácie, napríklad prelomenie nápadu do cieľa a skúmanie akcie, ktorá umožňuje dosiahnutie cieľov, má zabrániť zlyhaniu migračnej predstavy, s ktorou má mnoho ľudí skúsenosti, najmä v posledných rokoch.

4. Odporúčania

Niekoľko odporúčaní pre školenie projektu FINALLY vyplynulo z nadnárodného výskumu o finančnej gramotnosti. Tieto odporúčania môžu byť rozdelené do troch rôznych kategórií: prvá obsahuje návrhy týkajúce sa celkového prístupu, druhá metódy prípravy, a tretia sa týka jeho obsahu organizácie. V skutočnosti, riešenie a školenie o citlivých témach, ako je finančná gramotnosť a špecifickým cieľovým skupinám, ako sú Rómovia a Sinti, je potrebné venovať osobitnú pozornosť celkovému prístupu kurzu, metodiky a techniky, školenia, fáze náboru a výber a usporiadanie obsahu.

1. Citlivá téma a celkový prístup

Prvé odporúčanie vychádza z dvoch hlavných pripomienok: skutočnosť, že peniaze sú veľmi citlivá téma, pretože je spojená so súkromným životom dotknutých osôb; a skutočnosť, že v rámci rôznych národných kontextov sa objavil problém nedôvery medzi Rómami a populáciou Sinti a majoritou (sociálni pracovníci, vedci, a trénermi vrátane). Súhra týchto dvoch aspektov môže nepriaznivo ovplyvniť ako účasť tak aj súhlas s obsahom kurzu, pretože školenia môžu byť videné ako prenos hodnôt, než spôsob ako ponúknuť pomoc. V tomto ohľade je zásadné, že FINALLY vzdelávacie kurzy budú mať otvorený prístup k diverzifikovanému pozadia hodnôt zapojených v tomto scenári.

Ďalšie dva dôležité poznatky o celkovom prístupe výcvikového kurzu sú spojené s úvahami a obavy, na jednej strane, nutnosť predbiehať rétoriku "my verzus oni", že stále posilňujú a reprodujú rozdiel, ktoré sú často vnímané ako neporovnateľné, medzi Rómami a populáciou Sintov a majoritou. V tomto zmysle sa zameriavať na koncepciu kultúrneho prostredia, návrh je taký, aby sa na pozornosť brali podobnosti ako životný štýl, napríklad spotreba niektorých vecí (napr. Coca Cola, pred pripravené jedlo, módné šaty) a/alebo na iné dôležité línie diferenciácie, ako sú spoločenské triedy, podmienky bývania, ekonomická situácia, atď. Na druhej strane je treba si uvedomiť, že hlavným cieľom tohto kurzu musí byť sociálna integrácia a preto by sme sa mali vyhnúť reakciám, ako je kultúrny odpor. Z týchto dôvodov, ďalšie dôležité odporúčanie je vziať do úvahy pri organizovaní školiaceho kurzu silné aj slabé stránky súčasného životného štýlu Rómov a Sintov.

2. Problematika metodiky

Z metodologického hľadiska nadnárodný výskum naznačuje, že FINALLY školiaci kurz by mal venovať osobitnú pozornosť charakteristike stážistu a na základe jeho špecifik, vybudovať a používať najvhodnejšie a koherentné vyučovacie techniky.

Ako navrhol HESED, bulharský partner projektu, dosiahnuté fázy musia byť organizované s dôrazom, aby bolo možné zaručiť súlad medzi školenými potrebami a cieľom kurzu a aby bola zaistená kontinuita v účasti. Odporúčanie je zamerať na motiváciu účastníkov a použiť motivačné rozhovory pre nábor. Táto metodika je užitočná pre kandidáta, aby videl praktické a teoretické výhody pre seba

a jeho rodinu a spočíva to v jednom alebo vo viacerých stretnutiach koordinátora s kandidátmi. Ako je navrhované v bulharskej národnej správe FINALLY, počas týchto stretnutí bude cieľom programov aby mal kandidát všetko jasne odôvodnené a aby mohol identifikovať témy a zručnosti, ktoré bude získavať v priebehu tréningu a ako by mohol ovplyvniť svoje blaho.

Ďalším dôležitým odporúčaním vychádzajúcim z EKNFAK a Codici, srbských a talianskych partnerov projektu je, aby sa náboru zúčastnili vplyvné osoby z domácností ako možní účastníci. Ako vyplynulo z medzinárodného výskumu, deľba práce v rómskych a Sintí rodinách často produkuje rodovú perspektívu orientovanú na finančné riadenie. Na jednej strane muži vedia lepšie než ženy celkovú sumu príjmov v rámci mesiaca. Na druhej strane, ženy vedia lepšie vypočítať, koľko rodina utratí za jedlo a každodenné výdavky. To je dôležitý aspekt, ktorý je potrebné riešiť v rámci finančného riadenia s cieľom podporiť neoddeliteľný pohľad známych ekonomických podmienok. Okrem živateľa rodiny alebo ženy v domácnosti, je dôležité do kurzu zapojiť tiež mladých ľudí. V skutočnosti, oni sú často vzdelanejší než ich príbuzní, a mohli by byť vnímavejší k obsah výcviku. Pochopenie finančného riadenia môže byť zaujímavé pre mladíka, pretože sa často zúčastňuje na príjme rodiny, ale tiež sa stáva stále viac a viac nezávislým spravovať svoje vlastné financie.

Ďalší návrh sa týka umiestnenia tréningového programu. Ak je to možné, kurz by mal byť organizovaný v okolí, obci, kempe, alebo na území mesta s najvyššou koncentráciou Rómov a populácie Sintov s cieľom uľahčiť zapojenie participantov.

Za účelom vytvorenia dlhodobých výsledkov, tréningové techniky používané by mali vziať do úvahy osobné skúsenosti participantov, ako aj ich životný štýl a tradície.

Ďalším dôležitým aspektom je úroveň nízkej gramotnosti Rómov a Sintov v šiestich krajinách zapojených do projektu. Je to základná premenná, ktorú je potrebné vziať do úvahy pri návrhu najefektívnejších nástrojov kurz. Vizuálne techniky (vzdelávacie filmy alebo maľované príbehy), metodiky participantov (vyhnúť sa frontálnemu vyučovaniu, ale stimulovať participantov produkovať vlastný obsah), hry a role predstavujú jednu z výcvikových techník, ktoré by mohli byť vhodné s touto cieľovou skupinou.

Navyše, ako navrhli v HESEDe, program finančnej gramotnosti by mohol predstavovať príležitosť, ktorá by zväžila ďalšie dôležité dimenzie stavu Rómov a Sintov a zapojila by ďalšie existujúce programy a služby. Jeden príklad sa týka detských prídavkov, ktoré v určitom čase, predstavujú dôležitý zdroj príjmov pre niektoré rómske a Sintské rodiny s deťmi: zatiaľ čo niektorí môžu vidieť v tejto forme výhody, počet detí v dlhodobom horizonte obvykle znižuje schopnosť výdavkov rodiny.

3. Obsah

V tejto sekcii sú všetky návrhy prichádzajúce z nadnárodného výskumu a týkajúce sa obsahu tréningového kurzu, ktorý je potrebný k rozvoju, sú prezentované syntetizovane v rámci štyroch kľúčových tém.

A. Žráči peňazí domácnosti: poučenie z osvedčených postupov a chýb

Tento modul predstavuje prvý krok v tréningovom kurze, a spočíva v cvičení, ktoré sleduje výdavky rodiny pre obdobie výcvikového kurzu. Dôrazom je preskúmať skutočné výdavkové návyky, aby bolo možné pochopiť ich silné a slabé stránky a zhodnotiť účinnosť kurzu sledovaním zmien v priebehu tréningu. Tento modul sa zameriava na zvýšenie povedomia participantov o ich každodenných výdavkoch a analyzuje dobré a zlé používané praktiky.

B. Plánovanie a priority: možnosti zvýšenie domácich výdavkov

Táto téma sa zaoberá na jednej strane otázkou zdrojov príjmov a na strane druhej jednou z možností výdavkov. Jedným z cieľov tohto modulu je preskúmať spoločne s participantmi ich zdroje príjmov (formálne alebo neformálne), aby bolo možné identifikovať proximálneho vývoja. Tento cieľ súvisí s problematikou plánovania budúcnosti v súvislosti s neistou pracovnou situáciou Rómov a populáciou Sintov a s postojom k peniazom a práci. Pre uvedenie príkladu, len veľmi málo respondentov sa zmienilo so súvisiacimi penzijnými plánmi alebo dôchodkom. V tomto zmysle by mohlo byť dôležité venovať jednu sekciu tréningu zamestnaniu a samostatnej zárobkovej činnosti: téma, ako je štart do života alebo dotačné príležitosti. Druhý cieľ sa týka zvýšenia schopnosti robiť správne finančné rozhodnutia. Nápadom je preskúmať spoločne s participantmi hodnotu peňazí a ich spotreby. Odporúčaním je teda navrhnúť nástroje pre krátkodobé a strategické plánovanie výdavkov.

C. Stratégia pre úspory a investície

Ako už bolo zdôraznené, pracovné podmienky Rómov a Sintov sú často veľmi nestabilné a tieto situácie majú vplyv na stratégie používané vo finančnom riadení. Pretože väčšina týchto ľudí zarába peniaze deň za dňom, je pre nich veľmi ťažké plánovať svoje výdavky, ušetriť peniaze a investovať. V tomto module budú k dispozícii stratégie, ako ušetriť peniaze a budú skúmané spoločne s participantmi. Počas práce v teréne pre FINALLY výskum, ktorý bol vykonaný v šiestich európskych krajinách, sa osvedčili niektoré postupy: urobiť si sám údržbu auta/kamiónu v Taliansku, alebo zeleninovú záhradu v Bulharsku - toto predstavuje spôsoby, ako ušetriť peniaze, ktoré sú úzko spojené so životným štýlom Rómov a Sintov v krajinách projektu. V ekonomických podmienkach Rómov a populácie Sintov nie sú investície tak časté a

väčšinou sa tükajú núdze. Cieľom tohto modulu je vytvoriť spojenie medzi možnosťami, ako ušetriť peniaze a zmenami ako urobiť investície, ktoré môžu zlepšiť kvalitu rodinného života.

D. Posúdiť riziko spojené s úvermi a dlhy

Jeden z nálezov nadnárodného výskumu sa tüká kreditných/dlhových obvodov. Zvläšť, téma dlhov je veľmi dôležitá pre rizika spojené s neformálnymi úvermi a dlhmi. Výskum zdôrazňuje, že Rómovia a populácia Sintov, vzhľadom na ich pracovné podmienky a ťažkosti spojené s plánovaním výdavkov, sa zameriavajú na uspokojovanie ich každodenné potrieb namiesto uloženia peňazí. Keď im dôjdu peniaze často sa obracajú na komunitu (príbuzní a priatelia) a žiadajú peniaze. To je celkom typická situácia, ktorá sa môže posunúť do rizikových kreditných/dlhových foriem (úžery), v prípade, že rodina nemôže pomôcť, alebo množstvo potrebných peňazí je príliš veľké. Riziko byť v dlhu striktné súvisí s možnosťou ušetrenia peňazí. Cieľom tohto modulu je naučiť participantov posúdiť rizika súkromného úveru a/alebo dlhu.

Štyri navrhované témy sú veľmi previazané: nie sú k dispozícii žiadne plánované výdavky bez adekvátneho zdroja príjmov, nie sú úspory bez plánu, nie sú tam žiadne peniaze na investície, bez ich uloženia, a tak ďalej. V chronologickom poradí je navrhnuté, nutnosť začať od praktických skúseností (plán skutočných výdavkov), smerom k rôznym aspektov spojených s finančnej gramotnosti.

5. Závery

Ako je uvedené v sekcii stolové (desk) analýzy a v podrobných kvalitatívnych výsledkoch výskumu, podmienky pre väčšinu Rómov v Európe sú charakterizované ako sociálne vylúčenie, neistota a diskriminácia.

Jednou z najdôležitejších vlastností spojených s finančným riadením je skutočnosť, že veľké množstvo Rómov a Sintov je nezamestnaných a to najmä v prípade, pokiaľ ide len o formálny trh práce. V skutočnosti, ľudia na okraji spoločnosti, ako sú Rómovia a Sintovia majú prístup k určitým odvetviam zamestnania a to je veľmi dôležité používať v otvorených analytických kategóriách, aby bolo možné pochopiť zložitosť ich životných podmienok. V kvantitatívnych prieskumoch rozdiel medzi formálnym a neformálnym zamestnaním je často uvádzaný ako: ľudia, ktorí majú formálne zamestnania sú považovaní za zamestnaných, zatiaľ čo tí, ktorí nemajú zmluvu, sú považovaní za nezamestnaných. Aj keď je tento rozdiel veľmi dôležitý, pretože umožňuje pochopiť postavenie človeka na trhu práce, vylučuje neformálne pracovné miesta na čiernom trhu práce, ktoré sú rozšírené v cieľovej populácii tohto výskumu. Ako bolo zdôraznené v kapitole stolové analýzy, miera nezamestnanosti Rómov v každej krajine je pomerne vysoká v porovnaní s bežnou populáciou. Podobné trendy možno nájsť u opýtaných ľudí vo výskume Finally.

Postavenie žien na trhu práce si vyžaduje osobitnú analýzu kvôli dvojitej štruktúre nerovnosti, ktoré sú vložené do: na jednej strane sú ťažkosti v ich prístupe na trhu práce pre etnické dôvody a na strane druhej, rozdelenie práce vnútri ich komunít z rodových dôvodov. Tradičný model rodiny Rómov a Sintov predpokladá oddelenosť medzi verejnosťou a súkromnou sférou, kde prvý je ovládaný mužom a druhý ženou. Je to model, ktorý sa len zriedka prezentuje ako taký. Výsledky ukazujú, že ženy Rómov a Sintov sa nestarajú len o domáce práce (napr. upratovanie a varenie), o deti a starých ľudí, alebo o vedenie domácnosti všeobecnejšie (napr. nakupovanie), ale tiež pracujú mimo domova s cieľom prispieť k príjmu rodiny. Rovnako ako všetky európske ženy, tak aj Rómske sa budú musieť tiež vysporiadať s problémom vyváženosti práca – rodina a potrebujú najst' individuálne riešenie tohto sociálneho problému, keď nemajú prístup k zdrojom blaha. Veľká časť miestnych rómskych obyvateľov je nezamestnaných, sú aktívny v neformálnom pracovnom trhu a/alebo pracujú deň za dňom, zatiaľ čo iná veľká časť žije zo sociálnej podpory, alebo z veľmi nízkych plátov. Kým prvá skupina má problémy pri odhadovaní ich príjmy, ktoré sú nepravidelné a nestabilné, druhá skupina sa sotva dostanete na koniec mesiaca, z dôvodu nedostatku prijímaných čiastok.

Oba prípady si vyžadujú komplexný systém pre spravovanie peňazí, aby prežili, ako aj podporu pre potrebu rozvoja zručnosti v oblasti finančnej gramotnosti.

Aj keď mnohé aspekty týkajúce sa skúseností chudoby sú zdieľané medzi chudobnými Rómami a chudobnou majoritou, ešte stále existujú niektoré zvláštnosti v situáciách, v ktorých sa ten druhý môže najst'. Jedná sa o prípad špeciálneho legislatívneho rámca, ktorý sa zaoberá niektorými z problémov tejto menšiny, špecifické programy, ktoré sú určené ako uznanie ich zraniteľného postavenia vzhľadom k historickej štruktúrálnej diskriminácií a niekedy aj špecializované organizácie, ktoré pracujú len s touto populáciou. Špecifickosť v situácii Rómov je tiež výsledkom dlhodobej žijúcej a pracovnej segregácie na etnickom základe, ktorý viedol k niektorým formám bývania a práce, ktoré sa nevyskytujú v iných populáciách, ako je napríklad bývanie v "kočovných táboroch" alebo zber materialu určeného na recykláciu.

Okrem toho, niektoré kultúrne črty ovplyvňujú spôsob, akým sa rodiny vysporiadavajú so svojimi financiami. Kultúrnymi rysmi odkazujeme na vnímanie a pocity zdieľané v rámci komunity, ktorá sa definujú na základe etnického pôvodu a zemepisných dôvodov: referenčným bodom sú Rómovia v jednej blízkej komunity (osada, štvrť, tábor) a jej národné alebo nadnárodné príbuzenské siete. Jeden taký kultúrny rys, ktorý sa objavil, je existencia neformálnej siete pomoci v súvislosti s pocitom spolupatričnosti k rovnakej etnickej komunite a slúži k požičiavaniu peňazí alebo výmene láskavosti (bez práce). Ďalšia je spojená s akumuláciou sociálneho a symbolického kapitálu v rovnakej, etnicky

definovanej komunite a to vedie k výdavkom, niekedy považovaným za iracionálne pre majoritu, ako je stav tovaru alebo drahé príspevky do svadobných obradov.

Z tohto pohľadu je zaujímavé zistiť, čo je pre Rómov, s ktorým bol vykonaný rozhovor, ekonomický úspech, pretože skúma to, čo je vnímané ako hodnotné a čo motivuje ľudí k akumulácii alebo investíciám. Aj keď úspech je spojený so spotrebou tovaru, jedna jasná a silná predstava je, čo by však znamenalo, opustiť súčasnú marginalizovanú situáciu, napríklad tým, že sa odsťahujú zo segregovaného prostredia. Výskum ukázal zložitosť myšlienky ekonomického úspechu, ktorý ľudia udržiavajú, zahŕňajúc materiálne a nemateriálne aspekty.

Proces hodnotenia potrieb identifikoval reprezentatívnosť bankového systému, ktorý sa skladá z obáv vzájomnej nedôvery, ale tiež vrhá svetlo na neformálne sporenie a požičiavanie peňazí, ktoré sú prepletené s sociálnymi vzťahmi a hierarchiou komunít. Rovnako ako pre spotrebu, požičiavanie peňazí a pôžičky nie sú len otázkou peňazí, ale aj sociálnych vzťahov, dôvery a osobných kruhov v rámci vlastnej komunity.

Myšlienky budúceho rozsahu od pesimistických názorov na plány o tom, ako by mohla byť dosiahnutá lepšia situácia. Je dôležité zdôrazniť, že len málo respondentov vo všetkých krajinách má špecifické priemerne dlhé plány, alebo predpoklad začatia podnikania. V tomto zmysle, získanie lepšej plánovacej zručností môže viesť k celkovému istejší pohľadu na vlastnú budúcnosť, s pocitom, že sú schopní riadiť alebo aspoň ovplyvniť to, čo sa stane s rodinou. V súvislosti s diskrimináciou na trhu práce, by mala byť venovaná zvýšená pozornosť podnikaniu a vyžadovaným špecifickým zručnostiam.

Teda posúdenie potrieb široko zdokumentovalo užitočnosť a možnosť výučby finančnej gramotnosti v záujme podpory dospelých Rómov lepšie čeliť výzvam, ktorým sú v súčasnej situácii vystavení v partnerských krajinách.

Referencie

Bodewig, C., & Sethi, A. (2005), *Siromaštvo, socialna isključenost i etnička pripadnost u Srbiji i CrnojGori: Slučaj Roma*, (2013 July 30th) Retrieved from: http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/SERBIAN_sam.roma.poverty.pdf

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006), *Roma and Travellers in Public Education. An Overview of the Situation in EU Member States*. Vienna: EUMC, 2006.

The European Union Agency for Fundamental Rights and UNDP (2012), *The situation of Roma in 11 member states. Survey results at a glance*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.

Fondazione Casa della carità "Angelo Abriani" (2012), *EU Inclusive. Rapporto Nazionale sull'Inclusione Lavorativa e Sociale dei Rom in Italia*. (2013 July 15th) Retrieved from: <http://www.casadellacarita.org/eu-inclusive/rapporto.html>

Fundacion Secretariado Gitano (2009), *Health of the Roma Population, analysis of the situation in Europe. Bulgaria, Czech Republic, Greece, Portugal, Romania, Slovakia, Spain*. Madrid: Fundacion Secretariado Gitano.

Jakšić, B., & Bašić, G. (2002), *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji – Rezultati socijalnog istraživanja, Centar za istraživanje etniciteta*, (2013 July 20th) Retrieved from: https://www.ercbgd.org.rs/%2Fen%2Fcomponent%2Fdocman%2Fdoc_download%2F4-romi-u-srbiji.html&ei=99hIUjzD4e60QXhsIDgDg&usq=AFQjCNEPQnk-cvV1WkmKn__F3DijA_eY_w&bvm=bv.55123115,d.bGE

National statistics institute of Bulgaria (2011), *Nationwide census, final results* [Data file]. (2013 July 30th) Retrieved from: http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf

Korpič Horvat, E. (2010), *Zaposlovanje Romov v Sloveniji. In: Romi in zdravje. Zbornik prispevkov nacionalnih konferenc*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

SRAP network. (2012), *Understanding Drug Addiction in Roma Communities - Research report*. Based on SRAP - Sinti and Roma Addiction Prevention, (2013 July 30th) Retrieved from: <http://srap-project.eu/files/2012/06/SRAP-Action-research-final-report-Short.pdf>

Varga, R., Friškič, S. (2013), *Strategija razvoja romske skupnosti v Pomurju do leta 2020. Pregled stanja, vizija razvoja, programi in projekti za razvo romske skupnosti v Pomurju*. Murska sobota: Regionalna razvojna agencija Mura.

Mestna Občina Novo mesto (2013), *Osnutek strategije reševanja romske tematike v Mestni občini Novo mesto – prva obravnava*.

Vlada Republike Slovenije (2010), *Poročilo o položaju romske skupnosti v Sloveniji*. Uradni list, št. 33/2007, oktober 2010.

Urad Republike Slovenije za narodne manjšine (2006), *Splošne informacije o romski skupnosti v Sloveniji*, 4.12.2006. (2013 August 22nd) Retrieved from: <http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/lzrednaGradivo3.pdf>